COLECŢIUNEA „PROBLEME ŞI IDEI“

IEMMANUEL KANT

RELIGIA
IN
LIMITELE RAŢIUNII

COEXISTENŢA PRINCIPIULUI RĂU CU CEL BUN. — OMUL E RĂU DIN FIRE. — OBÂRŞIA RĂULUI IN FIREA OMENEASCĂ. — LUPTA PRINCIPIULUI BUN CU CEL RĂU. — DREPTUL PRINCIPIULUI BUN LA STĂPÂNIREA ASUPRA OMULUI. — IZBÂNDA PRINCIPIULUI BUN ASUPRA CELUI RĂU. — INTRONAREA DOMNIEI LUI DUMNEZEU PE PĂMÂNT. — HARUL DIVIN. — ŞTIINŢĂ ŞI MORALĂ

Cu o notiţă despre Iemm. Kant în lumina gândirei europene

DE

C. RADULESCU-MOTRU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMANE

BUCUREŞTI

IMPRIMERIA FUNDAŢIEI CULTURALE „PRINCIPELE CAROL“
Strada Latină, No. 10 (fostă Dr. Kalinderu)
1924

www.dacoromanica.ro

IEMMANUEL KANT

IN

LUMINA GÂNDIRII EUROPENE

1724—1924

de C. RĂDULESCU-MOTRU

La 22 Aprilie 1924 s'au împlinit doua secole dela naşterea ilustrului filozof Iemmanuel Kant. La Könisberg, locul de naştere şi oraşul în Universitatea caruia Kant a funcţionat ca profesor între anii 1770 1796, au fost serbari organizate de societaţile kantiene de filozofie, de Universitatea şi oficialitatea locală, la care au luat parte, pe lânga un însemnat numar de profesori dela diferitele Universitaţi germane, şi mulţi filozofi şi publicişti din Ţarile scandinave, din Danemarca, din Anglia, din America şi din Japonia. Dintre profesorii germani cari au luat cuvântul, telegramele citeaza pe Kühnemann, din Breslau, care a stabilit o comparaţie între Kant şi Herder acest din urma transpunând în domeniul istoric intuiţia sintetica pe care Kant o punea la baza ştiinţei; Adickes din Tuebingen a vorbit de „moştenirea lui Kant recomandând contimporanilor cercetarea acesteia din punct de vedere istoric; Driesch, din Leipzig, arata cât datoreşte concepţia sa proprie asupra Totalităţii" filozofiei lui Kant; Adolf v. Harnack, în sfârşit, face o privire generala asupra filozofiei lui Kant dela producerea sa pâna în zilele noastre. Personalitaţile politice venite la serbare au scos în relief influenţa scrierilor lui Kant asupra religiei, moralei şi politicei. Din toate discursurile n'au lipsit aluziuni la starea deplorabila a Germaniei de astazi şi îndemnuri de îmbarbatare pentru viitor.

www.dacoromanica.ro

Guvernul prusian a fost reprezentat prin miniștrii Braun și Boelitz, iar guvernul imperial prin vice-cancelarul Jorres. Acesta din urma a accentuat că sentimentul național german a gasit pe vremuri o pârghie solidă în filozofia kantiană, pe care speră să o vadă în acelaș rol și pe viitor. Ministrul Braun pune în legatură pe Kant cu patriotismul Prusiei de răsarit, și recomanda tinerimei morala datoriei, așa cum a propovaduit-o Kant. In acelaș timp cu serbările dela Könisberg, revistele și ziarele germane publică diferite articole, din care nu lipsesc vederi noi și originale. Peste tot, neîndoios însă, domnește o atmosfera de amărăciune. Filozofia lui Kant, în fondul ei o preamărire a personalității omenești, sub raportul cunoștinței, al moralei și al libertății, stă într'un contrast prea viu cu situația de deprimare a Germanilor de astăzi. Nici un orator nu uită de altfel să traga învățaminte din acest contrast. Adolf v. Harnack face apel la întarirea sentimentului de datorie, în contra ademenirilor pe care le deșteaptă materialismul contimporan; Vaihinger, batrânul președinte al societații kantiene din Halle, într'un articol ocazional ajunge să facă din Kant filozoful revanșei activiste contra spiritului de pasivitate al vremii... Străinii, mai ales acei dușmani Germanilor, nu vor lipsi nici ei să tragă concluzii din acest contrast. Vom citi, desigur, înca multă vreme, păreri asupra legaturei dintre militarismul prusian și imperativul categoric moral; asupra imperialismului german și subiectivismul kantian... Dar aceasta nu probeaza nici pentru, nici contra filozofiei lui Kant. Probează numai că centenarele unor filozofi câteodată cad în momente nepotrivite pentru o liniștită discuție asupra valorii acestora.

I

Iemmanuel Kant este reprezentantul cel mai caracteristic al filozofiei europene apusene. Ca la nici unul altul calitațile ca și scaderile acestei filozofii nu le găsim în așa mare grad acumulate, cum le gasim la dânsul. Filozofia lui Kant este, în ceeace privește calitațile, opera cea mai monumentală din câte s'au ridicat vreodata pentru preamarirea personalității omenești; preamarire pe care o urmarește neclintit întreaga filozofie europeană modernă. La baza filozofiei europene moderne sta credința, ca din libera desvoltare a personalitații omenești rezultă progresul, — și progresul pe toate terenurile. Autonomia persoanei, susținută pe inventia inteligenței și pe libertatea voinței, este pentru european o comoara suprema, din care el scoate toate fericirile. Grație inventiunilor inteligenței se dobândește știința, — instrumentul de dominație asupra naturii moarte; grație libertații voinței, se asigură

www.dacoromanica.ro

domeniul valorilor morale, în care troneaza prestigiul şi demnitatea fiinţei omeneşti. Toate sistemele filozifice europene au ca ultima ţinta, valorificarea personalităţii omeneşti. Descartes face începutul, aşezând cugetarea în centrul preocuparilor filozofice şi înarmând-o cu criteriul evidenţei. Bacon deschide drum înmulţirei cunoştinţelor prin folosirea metodica a experienţei. Locke şi Hume adâncesc studiul funcţiunilor care iau parte la experienţa sufletului. Leibniz este preocupat de rolul individualităţii sufleteşti în natură. Nici unul însă nu egaleaza în aceasta direcţie pe Kant. Acesta ia mai

întâi conştiinţa de cele doua mari rataciri, care ţineau pe loc mersul filozofiei europene: dogmatismul metafizic şi scepticismul, şi le înlatura. Dogmatismul metafizic era aservirea inteligenţii sub cuvântul unei logici, la care originalitatea inteligenţii nu lua nici o parte; scepticismul era batjocurirea rezultatelor experienţii; fiindca acesteia nu i se vedea legimitatea. Kant face inutil dogmatismul, şi totdeodata ridica prestigiul experienţii deasupra batjocurei scepticismului, prin punerea în valoare a unităţii conştiinţei omeneşti. Unitatea de conştiinţă sintetizeaza conţinutul acesteia

www.dacoromanica.ro

a priori, *şi sintetizând, ea impune norme experienţii. Aceea ce omul percepe ca obiect al experienţii sale, nu este o simpla îngramadire de impresiuni venite din afara, ci este produsul organizaţiei sale lăuntrice, opera originalităţii sale. Astfel, prin sintezele pe care conştiinţa le aduce cu sine, aceasta se emancipeaza de subdogmatism şi în acelaş timp ea îşi câştiga dreptul de legitimitate — la crearea adevarurilor universale şi necesare. Ştiinţa, instrumentul de dominaţie asupra naturei, nu este prin urmare daruită omului de puteri supranaturale. cum este înclinat să creada orientalul, şi cum era, într'o mare masura, înclinat să creadă şi europeanul antic, — ci ea este creaţia proprie a înteligenţei, a funcţiunilor sintetice autonome ale acesteia. Kant nu se opreşte apoi ací. Cu aceeaş încredere el afirma şi autonomia morală a persoanei omeneşti. Legea morală nu vine din afară, ci din organizaţia launtrică a voinţei omeneşti. Este moral şi este divin, nu aceeace corespunde tradiţiei şi textelor sfinte, ci aceeace corespunde imperativului categoric, sapat în sufletul fiecarui om. Rugaciuni, biserici şi oameni de ai bisericii... sunt de o utilitate trecatoare, şi anume pe cât timp nu este înca desavârşita autonomia morala în omenire; dar când această autonomie va fi desavârşită, atunci toate aceste exteriorizari vor dispare; toţi oamenii vor forma o singura biserica aceea, nevazuta, a inimii, în care nu va fi nevoie de preot şi de rugaciune, ci de înălţare sufletească dobândita prin fapte bune...*

O mai mare încredere în personalitatea omeneasca nu se poate concepe! Kant nu considera pe om bun din natura, cum facea J. J. Rousseau; dimpotriva, pentru el în natura omeneasca sta dela nascare tina pacatului şi a raului; dar pentru Kant omul este veşnic perfectibil, chiar raul este pentru om un mijloc de educare şi de înalţare.

Nu a fost filozofie care sa corespunda mai bine aspiraţiilor europeanului modern, ca filozofia kantiana. Ea pluteşte pe optimismul comoarei nesecate ce s'ar fi ascunzând în persoana omeneasca. Chiar cu scaderile spiritului european, filozofia kantiana stă într'o strânsa corelaţie. La Kant, ca în întreaga filozofi europeana moderna, predomina atracţia spre construcţiile abstracte, spre o tot puternicia sintezelor intelectuale, în paguba sentimentului şi a inconştientului. Kant este în fond, reprezentantul tipic al raţionalistului optimist. El a venit ca moştenitor al lui Descartes şi ca parinte sufletesc al lui Fichte, Hegel şi Karl Marx toţi raţionalişti; adica toţi având credinţa, ca omul posedă în raţiune instrumentul înălţarii sale continue, inexorabile!

In ce lumina apare astazi, după doua secole, filozofia lui Kant?

www.dacoromanica.ro

II

Ca o mare decepție, negreșit. Faptele petrecute în Europa, în timpul marelui războiu din 1914 1918, și dupa acest rasboi, sunt tot atâtea desmințiri aduse principiilor raționaliste și optimiste kantiene.

Lumea nu se guvernează de rațiune: aceasta o vedem cu toții. In tot cazul, nu rațiunea, pe care o avea Kant în vedere, guvernează lumea. Lumea este guvernata de o rațiune ceva mai extinsa, în care se cuprinde atât sentimentul cât și violența gestului. Unitatea din care se deduc funcțiunile sintetice, este mai adânca decât o credea Kant. In ea se confunda, la un loc cu schematismul a priorio al sufletului conștient, multe determinați inconștiente: sintezele ci se construesc, nu după regulile artei, cum credea Kant, ci dupa regulile naturii. Personalitatea omeneasca își are origina în energia naturii însași.

Acestea toate ne sunt confirmate prin aceea ce vedem petrecându-se sub ochii noștri. Pentru a ne explica revoluția rusească, trebue să facem să intervina nu atât logica principiilor socialiste, cât logica foamei și a instinctului de dominație; pentru a ne explica falsificarea atâtor instituții democratice, cu care par a se obișnui cetațenii Europei actuale, trebue să invocam alte argumente de cum invoca morala lui Kant... Omul nu este perfectibil la infinit sub imboldul rațiunii; el se obișnuește cu iraționalul; de multe ori chiar preferă iraționalul.

Pentru Kant, marele plamaditor al conștiinței omenești era geniul. Geniul creator de sinteze obiective, care ridica pe om la o conștiința transcendentala adica la o conștiință a speciei omenești în genere... Kant este autorul tratatului „Păcii universale". Pentru noi, cei de astăzi, plamaditorul conștiinței omenești este dictatorul politic, care știe să semene mai cu iscusință ura între popoare. Suntem departe de Kant; și cu cât mergem, pare că ne departam de el mai mult.

Unii au vorbit de decadența culturii europene. Suntem, mai probabil într'o criză de creștere. Rațiunea va birui din nou; dar după biruință, ea nu va mai fi rațiunea vechei filozofii raționaliste.

III

In România, filozofia lui Kant este de mult cunoscuta. Ea constituie aci tradiția încercarilor de occidentalizare. Dar aceste încercari sunt rare și conduse fără metoda, fiindca slaba a fost și încrederea Românului în virtuțile personalitații. Totuș, pe terenul religios ea a constituit un exponent nelipsit din toate propagan-

www.dacoromanica.ro

dele de reforma. Pe alte terenuri, o gasim influențând totdeauna spiritele doritoare de reforme radicale. Gheorghe Lazar era kantian. Mihail Eminescu, de asemenea. Vasile Conta, filozof fatalist, era natural sa nu înțeleaga pe Kant. Titu Maiorescu, inteligența deschisa culturii europene, era un kantian. Barbații politici din România, ei singuri, nu au fost întru nimic influențați de filozofia lui Kant. Dimpreuna cu ei, toata așa numita mișcare democratica româna, este în afara de ori și ce contact cu filozofia kantiană. In politica, România a ramas credincioasa spiritului bizantin și fanariot. De aceea, politicianii români pot asista cu seninatate la centenarul lui Kant. Ei nu simt nici o decepție, caci n'au avut nici o iluzie. Preamarirea personalității omenești nu a încalzit inima lor.

C. RĂDULESCU-MOTRU
Membru al Academiei R mâne

www.dacoromanica.ro

DESPRE FILOSOFIA RELIGIOASA A LUI KANT

Se cunoaşte influenţa considerabila pe care a avut'o asupra filosofiei veacului 19, *Critica raţiunei pure*. Dar trebue sa recunoaştem de asemenea ca foarte adesea, această carte a fost, se poate spune, singura primită din cărţile lui Kant, şi încă în chip fragmentar. Unii se opreau la *dialectică* şi socoteau că autorul voise numai sa dărâme orice metafizică; alţii ramâneau la *Estetica* unde li se parea ca gasesc un sistem metafizic, un idealism transcedental; alţii însfârşit, oprindu-se la *Analitică*, vedeau numai în aceasta carte o teorie a experienţei. Şi toţi aceştia care lăsau deoparte ce era mai de seama în această opera considerabilă, nu băgau de seamă că această *Critica*, chiar pentru Kant e un „exerciţiu preliminar" un „propedeutic" la sistemul Raţiunei pure şi că-şi pune de gând numai „să cureţe şi să întareasca terenul, spre a putea ridica edificiul majestos al moralei". Astfel că nu puteau face o legatură între *Critica Raţiunei pure* şi *Critica raţiunei practice*. Din potriva, vedea între ele o opoziţie radicală, o contradicţie izbitoare şi osândeau ilogismul filozofului care după ce dărâmase, cu raţiunea speculativă, întregul edificiu al dogmatismului, pretindea acum să l reconstruiască cu mai multă soliditate, mulţumită unei raţiuni practice. Ca şi cum pentru Kant, Raţiunea se putea astfel descompune, şi cașicum diversitatea chiar a acestor două întrebuinţari pe care le admite, dupa obiectele care o preocupă, nu presupuneau unitatea absoluta a Raţiunii, a gândirii! Această dintâi nepricepere, ne face să înţelegem mai uşor pe cea de a doua şi nu trebue sa ne mirăm de ostilitatea periculoasă pe care o arată aceşti gânditori cu privire la *Religiunea în limitele Raţiunii*. Tocmai pentrucă această lucrare e „concluzia" (expresia e a lui Kauno Fischer) întregei gândiri kantiene şi e foarte strâns legata de *Critica raţiunei practice*, precum aceasta se leagă de

www.dacoromanica.ro

Critica rațiunei pure, nu puteau pricepe nimic și trebuiau în chip firesc să acuze pe Kant că și-a pus filosofia în solda Bisericei și a superstiției religioase și să-i reproșeze cu Goethe (scrisoare către Herder, 7 Iunie 1793) că „ca s'a lasat momit de popi carora le sarută marginea sutanei."

Inseamnă să disprețuești cu totul inspirația filosofici critice și să falsifici înțelesul kantismului, dacă te oprești numai la preliminarii, fără a ține seama nu numai de sistemul complect, dar și de gândirea anterioară sistemului, gândirea care i-a dat naștere. Autorul *Criticelor* a fost pururea sincer și adânc religios. Crescut de mama lui în pietismul cel mai rigid și în cea mai pura moralitate, el rămase totdeauna convins, ca și profesorii sai, Schultz și Knutzen, de acordul necesar între credințele religioase și adevărurile rațiunei, de armonia absoluta dintre adevărata filozofie și creștinismul esențial. Existența lui Dumnezeu, nemurirea sufletului și libertatea, aceste trei temelii ale religiei, au fost totdeauna în convingerea sa și el spuse totdeauna că rațiunea trebue neaparat să duca la aceste teze și să le dovedească valoarea.

Cele mai importante din aceste cercetari i se pareau a fi la început, acele cari au ca obiect pe Dumnezeu, căci, odata demonstrată existența lui Dumnezeu, necesitatea vieții morale și nemurirea sufletului, urmau, pe calea consecinței. In primele sale lucrări Kant credea că știința dovedește existența lui Dumnezeu, prin contemplarea lucrurilor; însișî teoriile lui Democrit, ale lui Epicur și Lucrețiu cu care se înrudește explicarea sa despre lume, nu conduc în mod necesar la negația lui Dumnezeu; „din contra, trebue să fie un Dumnezeu, de oarece, chiar în Haos, natura nu lucrează decât în mod regulat." Religia, deci, nu are cu nimic a se teme din partea științei și e compatibilă cu toate hipotezele.

Kant recunoaște totuși slabiciunea inerentă a argumentului teologic, bun cel mult să demonstreze existența unui demiurg, fiindcă nimic nu ne îndreptățește să acordam autorului lumii o perfecțiune absolută pe care opera creată nu o arată de loc. Deci, cu ajutorul științei, nu putem dovedi existența lui Dumnezeu și ar trebui să ne mulțumim de a cunoaște existența lui Dumnezeu prin dovezi filosofice, lipsite cel drept, de evidența matematică, dar suficient convingătoare.

Când sub influența lui Hume trebui sa recunoasca neputința de a dovedi speculativ tezele prin care sunt afirmate existența lui Dumnezeu, a libertații, a nemuririi, în loc să cada în scepticism, porni să caute o altă cale care să 1 poata conduce la aceleași obiecte de a căror realitate n'avea nicio îndoială. In *Visele unui vizionar*,

www.dacoromanica.ro

el întrevede metoda noua şi ne arată pe scurt ceiace operile luí ulterioare vor avea de scop să expue amanunţit. Raţiune teoretică şi raţiune practica, lume sensibila şi lume inteligibila, raporturile între fericire şi virtute, totul se afla în germene în acele câteva pagini. Toata viaţa lui va fi de-aci încolo închinata stabilirii adevaratei metafizici şi îndreptăţirei Raţiunei. Kant e într'adevăr un raţionalist pentru care raţiunea e îndestulătoare, întrucât raţiunea este, dacă nu omul întreg, dar partea lui cea mai de seamă. Daca am fi spirite pure, am putea vedea prin intuiţie substanţa însăşi a lucrurilor. Din nenorocire, în aceasta lume, raţiunea noastră e prizonieră şi trebue sa ţie seama de timp. Pentru a cunoaşte ceiace exista, ea are nevoe sa întrebe simţurile şi sa organizeze raspunsurile lor; elementul representativ al sensaţiei alcătueşte materialul ştiinţei şi ea nu poate cunoaşte nimic decât pornind de la intuiţie. Şi cum intuiţia noastră se margineşte la lumea fenomenelor, întrucât colaboreaza cu ea, raţiunea omului nu va putea depaşi limitele fenomenului. Nu va exista decât ştiinţa lumii fenomenale şi în întrebuinţare teoretică, pururea aservita datelor sensibile, raţiunea va trebui să se abţie de a afirma sau nega ceva din ceiace scapă simţurilor: cel mult are dreptul să se hazardeze în ipoteze, când i se pare ca-i e de folos. Dar raţiunea nu are numai datoria de a privi ceiace este; adevărata ei slujbă e, dimpotriva, să ne slujească de calauză determinând ceiace va trebui sa fie; mergând mai adânc, se va vedea că chiar speculaţia e condiţionată de o nevoe practică. In aceasta nouă acţiune, nimic nu mai stânjeneşte raţiunea care se poate încredinţa propriilor ei forţe şi ridica până la transcedent, a se înţelege întâi pe sine însăşi, pentru a ajunge apoi până la Creatorul ei. Fiinţa perfectă care vede tot, care poate tot, care e vecinic şi prezent pretutindeni. Siguranţa ei cu privire la această Fiinţă e tot atât de absolută ca şi cu privire la ea însăşi. Deşi de un alt ordin, ea egalează şi chiar depăşeşte siguranţa la care ne ducea ştiinţa. Trebue totuşi să recunoaştem ca ea nu se poate comunica, întrucât fiecare trebue s'o caute în sine însuşi, în vreme ce cunoştinţa se poate comunica prin ajutorul intuiţiei. Dar convingere subiectivă nu este convingere arbitrară şi putem crede că tot omul ajunge aci neapărat, daca cercetarea e facuta cu sinceritate. Faptul însuşí ca ştiinţa, a cărei intuiţie e numai un element, trebue sa fie comună tuturor spiritelor, ne arata că Raţiunea e identică la toţi oamenii şi trebue sa ducă la aceleaşi concluzii în întrebuinţarea pur practică. Deşi subiectivă în esenţa ei, credinţa morala e astfel susceptibilă să fie luată în considerare obiectiv, ceiace ne conduce la religie. Cciace deosibeşte doctrina religioasă de morală, e, pe deoparte privirea legei subiective ca hipostasiată în Dumnezeu şi pe de altă parte satisfacţia

www.dacoromanica.ro

acordată, prin ajutorul lui Dumnezeu, celuilalt element al sensaţiei, părţei afective a firei noastre complexe, care cere o fericire perfectă. Raţiunea încetează de a mai acţiona aci singura, şi doctrina mândra care grăia în practica: trebue să ne împlinim datoria fără vre o nădejde de răsplata, devine mai puţin aspră, mai mângâietoare numai prin faptul că aceasta rasplata e oarecum lipită de datorie, prin consideraţii teoretice. Precum se vede, e în tr'adevăr un plan de ansamblu în *Critice* şi tratatul *Religiei*, unitatea cea mai perfecta a purei filosofii.

Dorim ca citirea acestei cărţi să ajute „oamenilor de ştiinţă să pătrundă mai bine kantismul, şi să arate „oamenilor credinţei" că o filosofie care întemeiază Religia pe Raţiune e, cum a zis Hannequin „o aliată şi nu o duşmană".

A. TREMESAYGUES

www.dacoromanica.ro

IEMMANUEL KANT

RELIGIA IN LIMITELE RAŢIUNII

PARTEA ÎNTÀIA

Coexistenţa principiului rău cu cel bun

sau

Răul radical în firea omenească

Lumea merge din rau în mai rau: iata tânguirea care se ridica de pretutindeni, veche de când e istoria, tot atât de veche ca poezia anterioara istoriei, tot atat de veche ca cea mai veche dintre toate legendele poetice, religia preoţilor. In toate aceste legende însă, lumea începe cu binele: ele pomenesc de o vârsta de aur, de viaţa în rai sau de o viaţă şi mai fericită în tovărăşia unor fiinţe cereşti. Dar această fericire legendele spun că se spulbera ca un vis şi se grabesc să ne descrie o decadere în rău (raul moral care e totdeauna laolalta cu raul fizic) a lumei, tot mai repede, astfel ca acum (un *acum* tot atât de vechi ca şi istoria) traim vremurile supreme, ultima zi şi sfârşitul lumei sunt la uşa noastră, şi în anumite regiuni din Industan, Dumnezeul care trebue să judece şi sa distruga lumea, *Ruttren* (numit şi *Siba* sau *Siwen)* e adorat ca Dumnezeul cel mai puternic, de când *Wişnu*, păzitorul lumei, ostenit de sarcina pe care i o dase *Brahma*, Creatorul lumei, s'a lasat de ea de acum câteva veacuri.

La această idee se opune o credinţa mai moderna, credinţă eroică, mult mai puţin răspândită şi care n'a fost primita decât de filosofi şi ma cu seama în zilele noastre de pedakogi: ideia că lumea merge în sens invers, fără întrerupere dela rău, la mai bine (deşi în chip abea vădit) sau ca se afla cel puţin în firea omenească o predispoziţie la un astfel de progres. Această părere putem fi siguri ca partizanii ei n'au scos'o din experienţa; e probabil numai o ipoteză generoasă a moraliştilor, de la Seneca la Rousseau, având

www.dacoromanica.ro

de scop să ne încurajeze cultivarea cu stăruință a germenului bun care poate fi în noi, dacă putem crede că se află în om un fond firesc pentru această cultură. Să mai adaogam că — întrucât trebue să admitem că omul prin firea lui (adica așa cum se naște de obicei) e sanatos la trup, nimic nu se opune să admitem ca e înzestrat deasemenea de natură, cu un suflet sanatos și bun. Insași natura trebue prin urmare să ne ajute să desvoltam aceasta predispoziție morală pe care o avem pentru bine. *Sanabilibus aegrotamus malis, nosque in rectum genitos, natura, si sanari vel mus, adjuvat:* zice Seneca.

E foarte posibil ca oamenii sa se fi înșelat în aceste doua opinii bazate pe experiența; și atunci se pune aceasta întrebare: să nu fie oare un termen mijlociu? Nu e oare cu putința ca omul, să nu fie nici bun, nici rău? în tot cazul, oare nu poate fi și bun și rau laolaltă, bun sub un aspect, rău sub altul? Spre a spune de cineva că e rău, nu e de ajuns sa faptuiască ceva ca atare (fapte contrare legii), ci aceste fapte sa prezinte un astfel de caracter, în cât sa putem deduce ca omul e plin de maxime rele. Se poate, e adevarat constata prin experiență fapte contrare legii, ba chiar care sunt conștient contrare legii; dar maximele nu sunt accesibile observației, nici chiar observației interioare, și prin urmare nu se poate niciodata baza sigur pe experiență aceasta judecata ca faptuitorul unor anumite fapte e un om rau. Spre a spune de cineva că e rau, ar trebui să putem conchide a *priori* dela unele fapte rele, și chiar dela una singură, făptuită în conștiința, la o maximă rea, dela temelie, și dela această maximă la un principiu general al tuturor maximelor particulare moralmente rele, principiu care și-ar avea lacașul în individ si ar fi el însuși la rându i o maximă.

Dar termenul *fire* ar putea fi, dela început o piatră de poticneala caci înțeles (ca de obicei) ca însemnând contrariul principiului actelor a căror origina e *libertatea*, ar fi în contradicție formală cu predicatele *moralmente* bun sau *moralmente* rău; pentru a evita aceasta, trebue deci să observam ca aci prin cuvintele „firea omului" trebue sa înțelegem numai, în chip general, principiul subiectiv al întrebuințarii umane a libertații (sub legi morale obiective) principiu care anterior oricarui fapt ce cade sub simțuri, puțin interesează de altfel lacașul acestui principiu. Dar în schimb trebue ca totdeauna acest principiu subiectiv să fie un act de libertate. Astfel când spunem despre omul că e bun, sau rau din fire, voim doar să spunem prin aceasta că el cuprinde un principiu absolut prim (și care e de nepătruns pentru noi) în virtutea caruia el adoptă maxime bune sau rele (care sunt opuse legei); și acest lucru trebue sa se înțeleagă despre omul luat universal care exprimă

www.dacoromanica.ro

astfel, mulţumita acestor maxime, odată cu caracterul său, pe acel al întregei specii.

Vom zice deci de fiecare din aceste caractere (care sunt semnele distructive ale oamenilor în raport cu alte fiinţe raţionale posibile) că este *înnascut*, dar recunoscand umil ca (dacă omul e rău, precum e bun) natura nici nu e vinovata, nici nu are vre-un merit, caracterul fiind opera proprie a fiecaruia. Principiul ultim al adoptării maximelor noastre trebuind să aibă el însuşi la urma, liberul arbitru drept lăcaş, n'ar putea fi un fapt care să poată fi oferit de experienţă; şi prin urmare binele sau răul în om (cu titlul de principii subiective prime ale adoptarii cutarei sau cutarei maxime cu privire la legea morala) sunt numite înnăscute numai în acest senz ca sunt funciamente puse 'n om înaintea oricarei întrebuinţari a libertăţei în câmpul experienţei (înapoindune la pr'mii ani sau ch'ar la naştere) şi privindu-le astfel ca fiind în om dela naşterea sa, fara ca totuşi pricina sa fie în naştere.

Aplecarea spre rău în firea omenească

Prin *aplecare* înţeleg principiul subiectiv al posibilitaţei unei înclinari.

In aplecarea spre rau se pot deosebi trei trepte: în *rândul întâi*, slăbiciunea inimei omeneşti care nu poate pune în practică maximele adoptate, intr'un chip general, sau *fragilitatea* firei omeneşti; *în al doilea rând*, inclinaţia de a amesteca motivele imorale cu cele morale (chiar când intenţia e buna şi e în virtutea maximelor binelui) adica *necuraţia* inimei omeneşti sau a firei omeneşti; *însfârşit*, aplecarea de a primi maxime rele, adică *rautatea* firei omeneşti sau a inimei omen şti.

In rândul întâi, fragilitatea (fragilitas) naturei omeneşti e exprimata de o plângere a unui Apostol: „Vreau într'adevar bine, dar nu pot sa faptuesc"; ceiace înseamna: Iau binele (legea) drept maxima a liberului meu arbitru, dar ceiace este obiectiv, în ideia *(in thesi)* un mobil invincibil, este, subiectiv *(in hypothesi)* când trebue sa urmez maxima, în practica, cel mai slab mobil (comparat cu inclinarea).

In rândul al do'ea necurat a (impuritas, improbitas) inimei omeneşti consta în aceia că maxima, fiind bună cu referire la o biect (intenţia de a pune legea în practică) şi poate chiar destul de puternică spre a trece la fapt, e totuşi moralmente curata, adică n'a admis aşa cum ar trebui legea morală *singura* ca mobil *îndestulător*, ci are nevoe de cele mai adeseori (poate totdeauna) să i se alature şi alte mobile pentru a determina liberul arbitru în direcţia datoriei.

www.dacoromanica.ro

In sfârșit, rautatea *(vitiositas, pravitas)* sau mai bine zis *corupțiunea (corruptio)* inimei omenești este aplecarea liberului arbitru la maxime care supun mobilele scoase din legea morală altor mobile (care nu sunt morale). Ea se mai poate numi *perversitate (perversitas)* inimei omenești întrucât pervertește ordinea morală relativă la mobilele unui *liber* arbitru și daca totuși acțiunile (legale) bune cu privire la lege sunt totdeauna posibile, nu e mai puțin adevarat ca felul de a gândi este astfel conrupt dela rădacina (în ceiace privește intenția morală) și omul poate fi astfel socotit rău.

Omul e rău din fire

Această propositie: Omul e *rau*, nu poate să însemne altceva decât urmatoarele: omul are conștiință de legea morala, și a adoptat totuși maxima să se abată (ocazional) dela această lege. A spune că e rau *din fire*, înseamnă a socoti că ceiace am spus mai sus se aplica intregei specii omenești: ceiace nu înseamna ca răutatea e o însușire care poate fi dedusa din conceptul speciei omenești (conceptul despre om în general) caci ar fi atunci necesară. Dar cum aceasta aplecare trebue socotită ca fiind moralmente rea și prin urmare trebue s'o luăm, nu ca o dispoziție fizică, ci ca un lucru care poate fi imputat omului; întrucât trebue sa consiste prin urmare în maxime de-ale liberului arbitru contrare legii și pe de-altă parte aceste maxime, având în vedere libertatea, trebuesc socotite contingente în ele însile — ceiace nu se poate împaca cu universalitatea acestui rău, afara numai dacă principiul suprem subiectiv al tuturor maximelor nu e, puțin importă cum, strâns legat cu umanitatea și ca și înrădăcinat — vom putea numi această aplecare, o aplecare naturală către rău, și întrucât această aplecare e pururea vinovată, vom putea s'o numim în firea omenească un *rău radical* și înnascut (a carei pricină suntem noi înșine totuși).

Ca există, înradăcinată în om, o aplicare depravată a acestei specii, nu mai avem nevoe să facem demonstrarea formala, fiind dată mulțimea pildelor izbitoare pe care experienta o desfășură înaintea ochilor noștri în *faptele și gesturile* oamenilor. Voiți oare să luați aceste pilde din starea în care mai mulți filosofi nădajduiau să întâlnească prin excelență bunatatea firească a firei umane și care a fost denumită *starea naturala?* E de juns în acest caz sa comparați cu ipoteza în chestie scenele de cruzime rece pe care le oferă carnagiile din *Tofoa, Noua-Zelandă, Insula navigatorilor*, precum și masacrele neîncetate care se fap-

www.dacoromanica.ro

tuesc în vastele deşerturi din nord-vestul Americei (după cele povestite d capitanul *Hearne)* fără ca cineva să aibe cel mai mic câştig, spre a ne convinge că în starea naturală domnesc viciile barbariei mult mai mult d cât e nevoe pentru a distruge opinia acelor filosofi[1]). Dacă suntem de părerea omenească că se vede mai lămurit în stare de civilizaţie (când dispoziţiile omului se pot desvolta mai complect); ar trebui în acest caz să tragem cu urechea la litania lunga şi melancolică a plângerilor omenirei, care acuza prefăcătoria ascunsa insinuându-se în prietenia cea mai intimă, astfel ca cei mai buni prieteni socot înfrânarea încrederii în relaţiile reciproce ca o maxima universală de prevedere în relaţiuni; împotriva unei înclinări care îndeamnă pe omul servit să hrănească împotriva binefăcatorului sau o ură la care acesta din urma trebue totdeauna să se aştepte; împotriva bunavoinţei cordiale care da totuşi loc la aceasta observaţie „că e în nenorocirea celor mai buni prieteni ai noştri ceva care nu ne displace tocmai tocmai"; şi împotriva multor altor vicii care se ascund sub înfaţişarea virtuţii, fără a pomeni de cei care nu se mai travestesc, întrucât înseamnă de acum să fii un om de bine, când eşti *un om rau ca oamenii în genere;* şi vei mai gasi destule vicii de *cultura* şi civilizaţie (cele mai umilitoare dintre toate) spre a ţi întoarce mai bine privirile d la relaţiile pe care le întreţin oamenii decât să cazi însuţi în celalalt viciu, al misantropiei. Dacă nici astfel nu eşti satisfacut. e de ajuns sa priveşti acea stare minunat alcătuită prin juxtapunerea celorlalte două, vreau să vorbesc de situaţia internaţionala, în care naţiunile civilizate traesc unele faţa de celelalte în aceiaşi stare grosolană de primitivitate (pe picior de război neîncetat) dela care au luat hotarârea puternică de a nu se depărta niciodata, pentru a vedea că principiile fundamentale ale marilor Societăţi, numite State[2]), sunt în contradicţie di-

1) Astfel răsboiul permanent între indienii din Athabasca şi acei ai marelui lac al Sclavilor, are de scop numai nevoia de a ucide. Valoarea razboinică, după ei, e virtutea supremă a sălbaticilor; chiar la popoarele civilizate, ea e un obiect de admiraţie şi un motiv de respect particular pentru profesia armelor; şi nu e fără temei raţional Căci faptul pentru cineva de a putea poseda şi avea de ţel un lucru pe care-l pune mai presus decât viaţa (onoarea) şi căreia îi sacrifică orice interes personal, denota într'adevăr o oarecare sublimitate în firea sa. Dar placerea pe care o simt învingătorii să şi cânte ispravile, arata totuşi ca numai superiotatea şi distrucţia, alcătuesc pentru ei un merit.

2) Dacă privim istoria Statelor numai ca fenomene ale dispoziţiilor interne, în mare parte tainice, ale omenirei, putem vedea o anumită cale pe care o urmează natura în chip mecanic după ţeluri care nu sunt ale popoarelor, ci ale naturei. Atata vre-

www.dacoromanica.ro

rectă cu pretențiile publice, că totuși sunt indispensabile și că niciun filosof n'a putut încă să pue aceste principii în acord cu morala, nici chiar, ceiace e mai rau, sa propue altele care sa se împace cu firea omenească, astfel ca *chiliasmul filosofic*, care prevede o stare de pace neîntrerupta întemeiata pe unirea popoarelor într'o republica mondiala, merita, cași *chiliasmul teologic* care se așteapta la desavârșirea morala a neamului omenesc întreg, să fie luat în bătae de joc ca ceva extravagant.

Principiul acestui rau nu poate: 1) sa se afle, precum se crede îndeobște, *în sensibilitatea* omului nici în înclinările firești care au sensibilitatea la baza. Aceste înclinari, într'adevar, n'au un raport imediat cu raul (ele dau mai curând virtuții, manifestare a forței particulare a intenției morale, ocazia să se producă); nici nu suntem raspunzători de existența lor (nici nu putem sa fim, întrucât exista în noi în chip firesc și fară a fi noi autorii) în timp ce înclinarea catre rău angajează responsabilitatea noastră, întrucât, atacând moralitatea insului și aflându-se deci în el ca într'un ins liber pe faptele lui, trebue sa-i fie imputata ca o greșală de care s'a facut singur vinovat, cu toate radacinile adânci pe care le are acest rau în liberul arbitru, unde e atât de înfipt, că suntem siliți să-i zicem inerent naturei omenești. Principiul acestui rau nu poate: 2) sa fie constituit dintr'o *perversiune* a rațiunei moralmente legislative; ceiace ar presupune că rațiunea ar putea ca însași să distruga în sine autoritatea legei și să renege obligația care decurge: lucru absolut cu neputință. A te socoti ființă liberă în actele tale și sa ți închipui totuși că ești liberat de legea care stăpânește ființele de acest fel (a legei morale) înseamnă a voi să concepi o cauza acționând fară nicio lege (căci determinarea rezultând din legi fizice nu poate avea loc din cauza libertății): ceiace e contradictoriu. Prin urmare, pentru a da naș-

me cât se învecinează cu un Stat pe care spera sa l poata răpune, orice Stat tinde să creasca supunând țara vecină și tinde prin urmare la o monarhie universala, la o constituție în care ar trebui ca orice libertate sa dispară și în care ar trebui să dispară cu ea, ca o consecință, virtutea, gustul și știința. Dar acest Stat monstruos (în care încet-încet legile își pierd puterea) dupa ce a înghițit toate Statele învecinate, se rupe la urma de sine și se desmembrează, din pricina revoltelor și neînțelegerilor, într'o seama de mici State care în loc să năzuiască la o confederație a Statelor (republică a popoarelor liber confederate) reîncep la rândul lor fiecare același joc pentru a face să ție mereu războiul (această molimă a neamului omenesc) care deși nu e atât de incurabil rău ca mormântul numit monarhie universală (sau ca o liga a națiunilor având de scop să nu lase să dispară d spotismul din niciun Stat) face tot atâția oameni răi, precum zicea un autor vechi, câți și ucide.

www.dacoromanica.ro

tere principiului rau în om (moralmente) *sensibilitatea* e prea puţin; caci ca face din om, eliminand pricinile care ţin de libertate, o fiinţa *animala* şi nimic mai mult; o raţiune liberata de legea morală şi pentru a spune astfel *perversa* (o voinţă absolut rea) e prea mult, dinpotriva, întrucât socoate mobil opoziţia în potriva legei însaşi (liberul arbitru neputându se determina fara mobile) şi ar face astfel din ins o fiinţa *diabolica*. Or, omul nu e nici dobitoc, nici drac.

Dacă e în firea omeneasca o înclinare care l îndeamnă să faca rau, înseamna ca aceasta înclinare spre rău e firească; şi aceasta înclinare însaşi e moralmente rea, întrucât, în definitiv, ea tr bue cautată într'un liber arbitru caci, prin urmare, ea poate fi imputată. E un rau *radical*, întrucât perverteşte principiul tuturor maximelor şi pe de alta parte, ca înclinare firească nu poate fi *d stins* de puterile omeneşti, din pricină că d structia n'ar putea fi decât opera maximelor bune, şi e cu nepu inţă dacă principiul sub ectiv suprem al tuturor maximelor este presupus conrupt; şi totuşi trebu ca această înclinare să poate fi *biruita*, căci omul, în care se afla, e o fiinţa stapâna pe faptele ei.

Rautatea firei omeneşti nu e deci o adevarată *rautate*, dacă luam acest cuvânt în înţelesul viguros care înseamna o intenţie *(principiu* subiectiv al maximelor) de a primi răul *ca atare* drept mobil în maxima sa (caci aceasta intenţie e diabolică); trebue să spunem mai curând că e o *perversitate* a inimei, şi ca aceasta inima e şi ea, ca urmare, numita *inima rea.* Această perversitate p ate coexista cu o voinţa îndeobşte buna; şi ea provine din slăbiciunea firei omeneşti, care nu e destul de puternică pentru a pune în practica principiile pe care le-a adoptat, la care se adaogă şi impuritatea de a separa unele de altele, dupa o regulă morală, mobilele (chiar actele când ţelul urmarit e bun). Fără îndoială nu iese totdeauna de aci o fapta împotriva legei, nici înclinarea de a comite, înclinare numită *viciu;* dar nu e drept să vedem numai în absenţa viciului o dovada a conformităţei *intenţ ei* cu legea datoriei (echivalentul virtuţei), (întrucât în asemenea caz atenţia nu e îndreptata asupra mobilelor maximei, ci numai asupra împlinirei literale a legei); acest fel de a cugeta poate fi şi el numit o perversitate radicala a inimei omeneşti.

Această greşală *(reatus) înnăscuta* — astfel numită întrucât se vadeşte chiar în clipa în care întrebuinţarea libertaţei apare la om, ceiace totuşi nu o împiedica să decurga necesar din libertate şi sa poată prin urmare să i fie imputată poate fi socotită nu premeditată *(culpa)* în cele doua dintâi grade (care sunt slăbiciunea şi impuritatea) în timp ce în al treilea grad, trebue numita greşală premeditată *(dolus);* e caracterizată printr'o anumită

www.dacoromanica.ro

perfidie a inimei omenești *(dolus malus)* care duce pe om să se înșele pe sine însuși cu privire la bunele sau relele sale intenții și dacă faptele lui nu duc la nici un rău — ceiace e foarte posibil cu maximele pe care le urmează — să nu se mai preocupe de intenție, ci sa se socoata justificat față de lege. Așa se face că atâția oameni (care se cred conștiincioși) au conștiința liniștită, daca, în privința faptelor pentru care legea n'a fost consultată, sau în care cel puțin avizul legei n'a avut o parte prepond ranta, ei scapă din fericire de urmari rele, ba merg până acolo încât își fac un merit de a nu se simți vinovați de greșalele de care alți sunt copleșiți. Și aceasta fără a cerceta dacă meritul nu e cumva al hazardului, nici daca felul de a gândi pe care ar putea, daca ar voi, să l descopere în ei, nu i ar fi făcut să cadă în aceleași vicii, în cazul când neputința, temperamentul, educația, împrejurarile de timp și loc care duc în ispita (lucruri care nu ne pot fi imputate) nu -iar fi ținut departe. Aceasta necinste cu care ne înșelam noi înșine și care împiedică stabilirea adevaratei intenții morale în noi, se traduce pe de-alta parte în afara în ipocrizie și în înșelarea aproapelui; și dacă nu aceasta e ceiace trebue să numim rautate, nu merită mai puțin denumirea de nedemnitate; ea își are temelia în răul radical al firei omenești care (împiedecand judecata morală să știe exact ce opinie trebue sa avem de cineva și facând imputarea cu totul nesigură interior și exterior) e pata necurată a speciei noastre pata a cărei prezența, atâta vreme cât nu ne lepadam de ea, împiedecă germenul binelui sa se desvolte.

Un membru al Parlamentului englez a declarat în focul unei discuții, ca orice om are un preț pentru care se da. Daca această părere e adevarata (și fiecare poate sa hotarască în sine); daca virtutea, ori care ar fi, trebue să cedeze sigur unei anumite ispite care are puterea s'o înfrângă; dacă pentru a ne hotărî să urmam calea spiritului rau sau bun, totul e sa știm unde e câștigul mai mare și mai repede, s'ar putea ca vorba Apostolului sa fie adevărată pentru om îndeobște: „Nu e nici o deosebire, cu toții păcătuesc la fel; nu e unul care sa urmareasca binele (dupa spiritul legei), nu e nici unul."

Obârșia răului în firea omenească

Obârșia e faptul prin care un efect deriva din cauza primă, adică o cauză care nu e la rândul ei efectul unei alte cauze de acelaș fel. Obârșia poate fi privita sub doua înfațișari: ca *origină rationala* sau ca *origina temporala;* una nu privește decât *existența* efectului, cealalta *devenirea* și prin urmare ia acest efect ca

www.dacoromanica.ro

un eveniment pe care l raportează la ceiace e *cauza în timp*. Când efectul e raportat la o cauza, de care se leaga într'adevar după legile libertaţei, precum e cazul la raul moral, determinarea liberului arbitru spre a-l produce nu e atunci conceputa ca legata de ceiace, în timp, e pentru efect principiul determinant. ci numai de ceiace e în representarea raţionala şi ea nu poate deriva ca dintr'o stare *anterioară;* ceiace dinpotriva trebue să aibe loc ori de cate ori ac ţiunea rea, ca eveniment în lume, e raportată la cauza i fizică. E deci contradictoriu sa cauţi actelor libere, ca atare, o origină temporala (exact ca efectelor de ordin fizic); şi prin urmare să cauţi de asemenea originea temporala a caracterului moral al omului, întrucât acest caracter e socot't contingent, caci el e temelia *întrebuinţărei* libertăţei şi un asemenea principiu trebue sa fie (caşi principiul determinant al liberului arbitru în general) cautat nu mai în representaţii raţionale.

Oricare ar fi dealtfel origina răului moral în om, putem totuşi susţine că printre felurile de a privi difuziunea raului şi răspândirea printre m mbrii speciei noastre şi în toate generaţiile, cel mai stângaci constă în a ţi representa răul ca ceva care ne vine prin *moştenire* dela primii noştri stramoşi; căci putem spune despre raul moral ceiace a spus poetul despre bine:

...Genus, et proavos, et *quae non fecimus ipsi,*
Vix ea nostra puto [1]).

Trebue să mai observăm că atunci, când cercetam origina

---

1) Fiecare din cele trei Facultaţi numite superioare (în studiile înnalte) şi ar explica aceasta moştenire în felul e', adică privind'o sau ca o *boala ereditara* sau ca o *datorie ereditara*, sau ca un *pacat ereditar*. 1) *Facultatea de medicina* şi ar face despre răul ereditar o idee asemănatoare întrucâtva cu a viermelui solitar despre care anumiţi naturalişti gândesc că negasindu se aiurea, nici într'un element exterior omului, nici în alt animal oricare ar fi, trebuia sa se afle în primii noştri stramoşi; 2) *Facultatea de drept* l'ar socoti ca o consecinţa legitimă a acceptarii unei *moşteniri* pe care ne au lasat o primii noştri strămoşi şi care e încarcată de un pasiv greu (a te naşte nu e alteeva, într'adevar, decât a moşteni întrebuinţarea bunurilor pământului, întrucât aceste bunuri sunt neapărat trebuincioase existenţei noastre). Trebue deci să platim aceste datorii (sa ispăşim) spre a fi la urma depos daţi (prin moarte) de aceasta posesie. O, dreptate a cailor legale! 3) *Facultatea de teologie* ar privi acest rău ca participarea personală a primilor noştri strămoşi la dezertarea unui viclean osândit; aşa că una din două: sau (fără a şti acum) am cooperat atunci la aceasta greşala, sau singura noastra greşală, noi care ne am născut sub domnia acestui revoltat (caree principele acestei lumi) e că acum preferam bunurile pământului ordinului superior al Stăpânului din cer şi ca nu avem destulă credinţă spre a ne libera de Satan, a cărui soartă mai târziu o vom împărtăşi.

www.dacoromanica.ro

raului, c iace punem în primul rând nu e înclinarea spre rău *(peccatum 'n potentea)* ci numai răul real al faptelor date și acest rău îl privim în posib litatea-i intrinseca.

Orice acțiune rea, când îi căutam originea rațională, trebue privita ca fapta unui om în stare de nevinovație, imed at înainte de a faptui-o.

In'r'adevar, ori care ar fi fost purtarea-i mai dinainte și oricare ar fi pe de asupra cauzele naturale care-l influențează, fie că sunt în el, fie ca sunt în afară de el, nu e mai puțin adevărat că acțiunea acestui om e liberă, că nu e determinata de nici una din aceste cauze și că poate și trebue pururea sa treaca drept o întrebuințare *originara* a liberului arbitru. Ar fi trebuit sa refuze făptuirea în oric împrejurari, în orice condiții s'ar fi gasit, căci nici o cauză din lume nu l poate face sa înceteze de a fi o fi nță acționând în chip liber. Se zice pe drept că omul e răspunzător chiar de *urmarile* rezultând din faptele contrare legii pe care le a făptuit alladata în chip liber; prin care trebue să se înțeleaga doar că nu e nevoe să se caute o scăpare întrebând daca aceste urmări sunt libere sau nu, întrucât e chiar în acțiunea socotită liberă un motiv înd stulător de imputare. Și oricât de rău ar fi fost un om până 'n clipa când e pe punctul de a faptui o acțiune libera (chiar dacă obiceiul de a face rău a devenit pentru el o a doua natura) nu numai ca re datoria de a se ameliora, dar e limpede că și acum are datoria sa devie mai bun; prin urmare trebue să poată acționa în chip moral și dacă nu o face, e tot atât de vinovat și pasibil de imputare în clipa faptuirei ca și cum, dotat cu predispoziție f reasca spre bine (nedesparțită de libertate) a trecut dela starea de nevinovăție la rau. Nu putem deci cerceta origina temporară a acestui fapt, trebue dimpotrivă sa ne mărginim a i căuta origina rațională, pentru a determina, după ea, și pentru a explica, precât e cu putință, înclinarea, adica principiul universal subiectiv care ne face să admitem o încălcare a maximei noastre.

Aci suntem de o părere cu metoda întrebuințată de Scriptură pentru a ne arata or'gina raului ca un *început* al răului. După Scriptură, răul nu și are obârșia într'o înclinare care i ar sluji de principiu (căci atunci acest început n'ar proveni din libertate) ci într'un *pacat* (adică o încălcare a legei morale concepută ca *precept divin);* și starea omului, înaintea oricărei înclinări către *rau*, se numește stare de *nevinovație*. Omul în această stare trebuia să se supue legei morale, care i se impunea sub forma *interzicerei* (1. Moise II, 16, 17) precum o cere condiția sa întrucât nu este o ființă pură, ci dimpotrivă o ființă ispitită de înclinări. In loc de a urma întocmai această lege privind'o ca un mobil suficient, omul și-a mai căutat și alte mobile (III, 6) care nu pot fi bune decât condi-

www.dacoromanica.ro

țional și a luat drept maximă, în actele faptuite conș ient și care provin din libertate, de a urma legea datoriei nu din datorie, ci și din alte pricini. A început deci prin a pune la îndoiala rigoarea poruncei morale care exclude influența oricărui alt mobil, apoi, mulțumita unor raționamente subtile, a făcut din ascultarea acestei porunci, numai un mijloc condiționat (în serviciul principiului iubirei de sine); ceiace l'a condus să dea preponderența impulsiilor sensibile asupra mobilului legei în maxima faptelor și astfel să păcătuiască (III, 6) *Mutato nomine de te fabula narratur*. E ceiace facem zilnic; se poate deci vedea după ceiace precede că „toți am păcătuit întru Adam" și că urmăm să păcătuim; singura deosebire ce există între cele două greșeli, e că o înclinare înnăscută ne îndeamnă la încălcare, pe când acest lucru nu se pomenea la primul om, în care nevinovăția era presupusa, și-a cărui încălcare prin urmare se numește o *cadere în păcat* în vreme ce la noi această încalcare e reprezentată ca fiind urmarea răutații de acum inerentă firei noastre.

Restabilirea forțelor dispoziției primitive pentru bine

Calitatea morala a omului trebue să fie rodul liberului său arbitru; caci altfel nu i ar putea fi atribuita, și el n'ar fi nici bun, nici rău, *moralmente* când spunem ca s'a născut *bun*, spunem doar că s'a născut pentru *bine* și că dispoziția lui primitiva e bună; dar omul nu e încă din acastă pricină bun el însuși, ci dimpotrivă primind sau nu în maxima sa (care trebue în întregime lasată la libera lui alegere) mobilele cuprinse în această dispoziție, îi atrage sieși calitatea de a fi bun sau de a fi rau. Presupunând ca, pentru a deveni bun sau mai bun, e nevoe și de un ajutor supranatural, care poate fi sau o simplă reducere a obstacolelor sau chiar un ajutor pozitiv, omul trebue totuși sa înceapa prin a se face demn să primeasca acest ajutor și să *accepte* acest concurs (ceiace nu e puțin lucru) adica sa admita în maxima sa marirea pozitiva a forțelor prin care e cu putință să i se pue binele în socoteala sa și să fie recunoscut ca om de bine.

Dar cum e cu putință ca un om rau din nascare să devie prin el însuși bun? Acest lucru depașește rațiunea noastra; într'adevăr cum poate un copac rau sa producă fructe bune? Am spus totuși odată ca un copac bun la început a putut produce fructe rele și cum căderea, sau trecerea dela bine la rău e tot atât de neînțeleasă, ca și îndreptarea, sau trecerea dela rău la bine, nu putem nega posibilitatea acestei îndreptări. Caci, cu toata aceasta cadere auzim răsunând în sufletul nostru, tot atât de tare ca și mai înainte glasul acestui precept: „*trebue* să devenim mai buni".

www.dacoromanica.ro

Binele consta la început în *sfințenia maximelor* care îl fac să împlinească datoria; și dacă omul care primește în maxima lui puritatea de care vorbim nu e încă, din această pricină, sfânt el însuși (căci e mare distanța dela maximă la faptă) mulțumita ei e totuși pe cale de a se apropia de sfințenie. Hotărârea puternică, devenită obicei, de a-și împlini datoria se mai numește *virtute*. Această virtute e caracterizată prin maxima permanenta de a *conforma faptele dupa lege;* dar e liber fiecare de a lua unde va voi mobilele necesare liberului arbitru în acest scop. Prin urmare virtutea astfel înțeleasă poate fi dobândită *puțin câte puțin* și unii spun chiar ca e un lung obicei (dela supunere la lege) prin care omul corijează progresiv purtarea sa, se întărește tot mai mult în maximele sale și ajunge astfel, dela înclinarea spre viciu, la o înclinare cu totul opusă. O atare transformare nu cere *o schimbare a inimei*, ci numai *o schimbare de moravuri*. Omul devine virtuos de îndată ce se ține de maximele care fac să împlinească datoria, și nu principiul suprem al tuturor maximelor, datoria, îl face să se poarte astfel; bețivul se întoarce la sobrietate din cauza sanătății, mincinosul la sinceritate, din grija de fericirea lui, necinstitul la cinste burgheza, din dorul după liniște, etc. Toți se întemeiază pe principiul atât de apreciat al fericirei. Dar pentru a deveni bun nu numai *legal*, ci și *moral* (spre a fi placut lui Dumnezeu) adică pentru a deveni un om virtuos sub raportul caracterului inteligibil și care nu mai are nevoe când recunoaște ceva ca o datorie, de nici un alt îndemn, decât representarea datoriei însași, nu ne mai putem mulțumi cu o *reformă* progresivă, atât timp cât rămane necurată baza maximelor, ci e nevoe să se împlinească în adâncul intenției omului *o revoluție* (care sa-l facă sa treaca la maxima sfințeniei acestei intenții); deci numai printr'un fel de regenerare, sau chiar de creație nouă (Evanghelia lui Ioan III, 5; Moise 1, 2) și printr'o schimbare a firei, omul poate deveni un om nou.

Dar dacă e conrupt până în adâncul maximelor sale, cum poate împlini omul prin propriile lui puteri revoluția necesară și să devie prin el însuși om de bine? Și totuși datoria ne poruncește să fim astfel, datoria care nu ne poruncește decât lucruri realizabile. Singurul mijloc de a împăca aceste doua lucruri e să declarăm necesare și prin urmare posibile omului, revoluția în felul de a gândi și reforma progresivă în felul de a simți (care pune obstacole acestei revoluții). Ceiace înseamnă că de îndata ce, printr'o hotărâre unică și neschimbată, omul a transformat principiul suprem al maximelor sale care făceau din el un om rău, el este în principiu și în felul de a gândi, o ființă accesibilă binelui, dar numai prin continue sforțări va deveni om de bine.

Urmează de-aci că educația morala a omului nu trebue să în-

www.dacoromanica.ro

ceapa prin înbunatăţirea moravurilor, ci prin schimbarea în felul de a gândi şi întemeerea unui caracter, deşi deobicei nu se procedeaza astfel.

Dar e un lucru în sufletul nostru, pe care, de îndata ce l am cuprins cu o privire justa, nu ne putem împiedeca de a l contempla cu cea mai mare admiraţie, cu o admiraţie care e în acelaş timp legitima şi reconfortantă pentru suflet: e dispoziţia morală primitivă din noi. Ce e oare în noi, (ne putem întreba), pentruca în pofida condiţiei noastre de fiinţe pururea roabe naturei prin atatea nevoi, să ne simţim totuşi atât de mult de asupra acestor nevoi, în ideia unei dispoziţii primitive (în noi) încât le socotim drept lucruri de nimic şi ne privim pe noi înşine ca nedemni de existenţa, dacă ar trebui, pentru satisfacerea acelor nevoi, ceiace e pentru noi totuşi singura bucurie care face viaţa placuta, sa ne ridicam împotriva unei legi pe care o recunoaşte puternic raţiunea noastră? Insemnatatea acestei întrebari trebue sa fie adânc simţită de orice om, oricât de simplu, care a luat cunoştinţa de sfinţenia cuprinsă în ideia de datorie, dar care nu se ridica pâna la examenul conceptului libertăţei, ce purcede îndata din această lege. A trezi cât mai des acest sentiment al sublimitaţii chemarei noastre morale, e mijlocul cel mai bun care se poate găsi pentru a deştepta sentimentele morale.

Din clipa în care legea morală porunceşte: „*trebue* să fiţi de acum oameni mai buni" urmeaza de aci neaparat că ne trebue şi *puterea*. Teoria raului înnascut n'are nici un rol în *dogmatica* morala ale carei prescripţii, într'adevar, se refera la aceleaşi datorii şi conserva aceiaşi putere, fie ca e în noi sau nu o aplecare înnascuta la depaşire. Dar aceasta teorie are o mai mare însemnătate în *ascetica morala*, unde totuşi rolul ei se margineşte să ne arate ca punerea în mişcare a dispoziţiei morale spre bine care ne e înnascuta, nu putem lua ca punct de plecare o naturală nevinovaţie a omului, dar ca trebue să pornim dela presupunerea unui rau care cuprinde libertul arbitru şi l face sa adopte maxime contrarii dispoziţiei morale primitive.

Omul, e adevărat, nu poate ajunge la convingerea unei astfel de schimbari; nimic nu l poate duce aci, nici conştiinţa imediata, nici dovada scoasa din purtarea lui de până aci, caci adâncul inimei (principiul subiectiv suprem al maximelor lui) îi rămâne lui însuşi nepătruns; dar trebue sa poată *nadajdui* că va ajunge prin propriile forţe la drumul adevărat care i e arătat printr'o intenţie profund înbunătaţită: pentrucă trebue să devie om de bine, poate fi numit bun *din punct de vedere moral.*

Impotriva acestei pretenţii a perfecţionărei prin sine însuşi, raţiunea, de obicei leneşă în munca morală, invoacă sub pretex-

www.dacoromanica.ro

tul incapacității firești, tot felul de idei religioase necurate (între altele aceia care pretinde ca Dumnezeu însuși face din principiul fericirei condiția suprema a poruncilor sale). Toate religiunile pot fi reduse la două: una (simplu cult) cauta să *obție favoruri;* cealalta e religia *morala,* adica religia *bunei purtari.* In cea dintâi oamenii se măgulesc fie ca Dumnezeu îi poate face de apururea fericiți (prin ertarea greșelilor lor) fără a fi nevoe *sa devie mai buni* fie că Dumnezeu (când prima presupunere cu noi l' se pare cu putință) poate sa-i *faca mai buni,* fără ca ei să aibe altceva de facut decât *sa-l roage;* și cum a te ruga în fața unei Ființe care vede tot nu e altceva decât *a dori*, omul n'ar avea propriu zis nimic de facut: caci ar fi de ajuns o simpla dorință ca oricine să devie om de bine. Dar în religia morala (și dintre toate religiile cunoscute, numai religia creștina merită acest nume) e un principiu fundamental ca fiecare trebue să facă tot ceiace depinde de el pentru a deveni mai bun și numai când omul a întrebuințat, pentru a deveni mai bun, dispoziția primitiva spre bine, îi e îngăduit sa spere că o cooperație superioara va desavârși ceiace nu e în puterea sa. Nu e absolut necesar ca omul sa știe în ce constă aceasta cooperație. Acest principiu își păstreaza toată valoarea. „Nu e pentru noi esențial, și deci necesar să știm ceiace Dumnezeu poate face sau a facut pentru mântuirea noastră"; ci să știm ceiace trebue să facem noi înșine pentru a merita ajutorul lui.

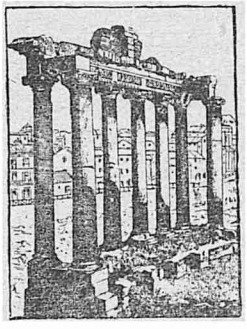

www.dacoromanica.ro

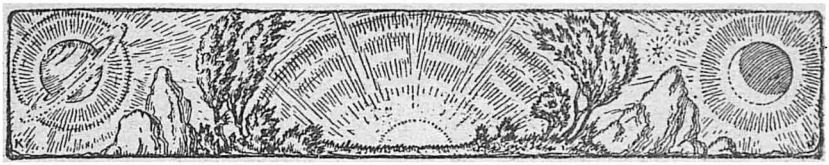

PARTEA DOUA

Lupta principiului bun cu cel rău pentru stăpânirea asupra omului

Pentru a deveni un om moralmente bun, nu e deajuns să lăsăm să se desvolte fără piedică germenul binelui inerent firei noastre, dar mai e nevoe să luptam împotriva unei puteri a raului, cu tendințe contrare, pe care le aflăm de asemenea în noi; e ceiace, printre moraliștii vechi, Stoicenii în special, au voit să ne facă să cunoaștem adoptând ca principiu de raliere termenul *virtute* care înseamna (în grecește ca și în latinește) în acelaș timp, curaj, vitejie și presupune prin urmare un vrajmaș. Astfel înțeles, termenul virtute e un nume mare, caruia nu i poate strica nici abuzul fanfaron care s'a facut cu el, nici batjocurile cu care a fost ciuruit. A cere cuiva să aibe curaj, înseamna a i inspira pe jumatate curaj în timp ce felul leneș și sfios de a gândi precum ca nu ți bue să avem nici o încredere în noi și să așteptam un ajutor din afară (în morală și religie) enervază toate forțele omului și l face nedemn de acest ajutor.

Inclinațiile firești, *luate în ele însile* sunt *bune* adică de *n lepadat;* și nu e numai zadarnic, dar și daunător să voim să le stârpim; trebue să ne mulțumim mai curând să le stapânim pentruca, în loc de a se ciocni între ele, să poata fi armonizate într'un Tot numit fericire. Și rațiunea, careia îi e data aceasta sarcina, a fost numita *prudență.* Nu există rau în sine și de lepadat, decât ceiace este moral opus legei; iată ceiace trebue să stârpim; și rațiunea care ne învață acest lucru, mai cu seama când își pune sfaturile în practica, singura poate fi numita *înțelepciune;* și prin comparație se poate spune despre viciu că e o *nebunie,* dar numai când rațiunea se simte destul puternica pentru a o dispr tui (ca și toate atracțiile ei).

www.dacoromanica.ro

Când deci Stoicul nu vedea în lupta morală susținuta de om decât lupta data împotriva înclinărilor (nevinovate în sine) asupra cărora trebue să devie stăpân întrucât sunt obstacole la împlinirea datoriei sale; ne admițând principiu (rău în sine) particular și pozitiv, nu putea pune cauza depășirei decât în *neglijența* de a combate înclinarile; dar cum aceasta neglijență este ea însași un act contrar datoriei (o depășire) și nu numai o greșeală a naturei și cauza nu poate fi căutata la rândul ei în înclinări (fără a ne învârti într'un cerc) ci numai în ceiace determina voința ca liber arbitru (în principiul intern și prim al maximelor care sunt în bună înțelegere cu înclinările) e ușor de conceput cum filosofi, călauziți de un principiu de explicare pururea amestecat cu neguri, puteau trece pe lângă adevăratul vrăjmaș al binelui, crezând că se războesc cu el.

Nu trebue deci să ne miram văzând cum un Apostol ne spune că acest vrăjmaș *nevazut*, pe care-l cunoaștem numai prin influențele lui asupra noastră, prin conruperea principiilor, e un *spirit* rău existând în afara de noi: „noi n'avem de luptat cu sângele și carnea (înclinările firești) ci împotriva unor prinți și puteri — împotriva spiritelor rele". Intrebuințând acest termen, nu pare să fi avut în vedere sa extindă cunoștința noastră dincolo de lumea sensibilă, ci numai de a face intuitiv pentru *întrebuințare practică* conceptul unui lucru de nepătruns pentru noi; într'adevar, în ceiace privește această întrebuințare, a pune pe ispititor în noi, sau a-l pune în afară de noi, acest lucru nu schimbă nimic în ce ne privește, întrucât în ultimul caz nu suntem mai puțin vinovați ca în primul caz, căci n'am fi fost ispitiți de spiritul rău, dacă n'am fi fost în tainică înțelegere cu el.

Dreptul principiului bun la stăpânirea asupra omului

Ideia personificată a principiului bun

Singurul lucru care poate să facă dintr'o lume obiectul decretului divin și scopul creației, e *omenirea* (esența rațională a lumei în general) *în toată perfecția ei morală*, perfecție de care, căși de condiția ei supremă, e legată fericirea, ca urmare imediată, în voința Celui Înnalt. Acest om, singur placut lui Dumnezeu „ e întru Dumnezeu în vecinicie"; ideia aceasta se înnalță din ființa lui; el nu e, în chipul acesta un lucru creat, ci Fiul unic al lui Dumnezeu; „*Verbul* (acel fiat) prin care toate lucrurile au fost create, și fără de care nimic din ceiace a fost făcut, n'ar exista" (căci pentru

www.dacoromanica.ro

el, adică pentru esența rațională în lume, cum se poate crede după menirea-i morală, au fost create toate lucrurile).

„El e reflexul măreției lui". — „In el Dumnezeu a iubit lumea", și numai în el, prin adoptarea intențiilor lui, putem avea speranța „de a deveni copiii lui Dumnezeu"; etc.

A ne *ridica* spre acest ideal de perfecție morală, adică spre acest prototip al intenției morale în toată curăția ei, e datoria noastră universală, a oamenilor, și chiar această idee, dată ca un țel pentru rațiune, ne poate inspira forța trebuincioasă. Dar cum noi nu suntem autorii acestei idei și ea a luat loc în om fără să pricepem cum firea omenească a putut fi în stare s'o primească, e mai bine sa zicem că idealul de care vorbim *a scoborît* din cer până la noi, cuprinzând omenirea căci e mai greu să ne închipuim cum, *rau* din fire omul isbutește prin sine să se dezbare de rău și sa se ridice până la ideal, decât că acest ideal a cuprins *omenirea*. Această unire poate fi privită ca o stare de *scoborâre* a Fiului lui Dumnezeu, dacă ne amintim că acest om cu intenții divine, voind să ne slujească de model, cu toată desăvârșita-i sfințenie care l face să scape de atingerile suferinței, primește totuși să sufere cele mai mari mizerii în interesul binelui lumei; în vreme ce omul care nu e niciodată lipsit de greșeli, chiar când a adoptat aceiași năzuință, poate socoti totdeauna ca meritate suferințele ce l'ar ajunge, ori de unde ar veni, și trebue prin urmare să se socoată ned mn de unirea intenției lui cu o astfel de Idee, deși această Idee îi slujește de model.

Idealul omenirei placute lui Dumnezeu (prin urmare idealul unei perfecțiuni morale, așa cum e cu putință pentru o ființă de pe lume cu nevoi și inclinații) noi nu l putem concepe decât prin Ideia unui om gata nu numai să împlinească toate datoriile omenești și în acelaș timp, să raspândească în juru i, cât mai mult, binele, cu vorba și fapta, dar și dispus cu toate ispitele și mrejile lui mari, să sufere suferințele toate, până la moartea cea mai ticăloasă, pentru binele lumei, pentru binele chiar al dușmanilor săi. Căci omul nu și poate face o idee de gradul și intensitatea putere care e intenția morala, afară numai dacă nu și o închipue în lupta cu obstacole și biruind totuși în mijlocul celor mai mari adversități.

In *credința practică în acest fiu al lui Dumnezeu* (pe care ni l închipuim ca adoptând firea omenească) omul poate spera să devie placut lui Dumnezeu (și prin urmare să se bucure și de beatitudinea lui); adică omul care are conștiința intenției lui morale în asemenea măsură că-i e cu putință să *creadă*, și să aiba în el

www.dacoromanica.ro

însuși o încredere sigură, că ar rămâne, la suferințe asemănătoare și ispite la fel (care au devenit piatra de încercare a acestei idei) neschimbat legat de acest model al omenirei și că ar rămâne credincios pildei lui, acela și numai acela are dreptul să se socoată ca un om care e demn de bunăvoința divină.

Pretenția principiului rău la stăpânirea asupra omului și lupta celor două principii unul împotriva celuilalt

Sfânta Scriptură (Noul Testament) expune acest raport moral inteligibil sub forma unei povestiri în care doua principii, protivnice ca cerul față de iad, reprezentate ca persoane distincte în el, nu numai că și exercită unul împotriva celuilalt, puterile lor, dar încearcă sa-și îndreptățească (unul ca acuzator, celalalt ca aparător al omului) pretențiile lor contrarii, ca în fața unui judecător suprem.

Omul, la obârșie, a primit toate darurile pământului (1. Moise I, 28) dar trebui sa le le ție numai. ca uzufructuar *(dominium utile)* sub suzeranitatea Creatorului și Domnului său *dominus directus)*. Dar iata ca apare îndata o ființa rea (și nu ni se spune cum a putut deveni rea, încât să fie necredincioasa Domnului, când la obârșie acea ființa era buna) care deposedata de toate avuțiile ce le va fi avut în cer, vrea să dobandeasca altele pe pamânt. Cum această ființă e de o esență superioara și fiind spirit nu s'ar putea bucura de lucrurile pamântești și trupești, caută sa pue stapânire *pe suflete*, îndemnând pe primii oameni sa se razvrateasca împotriva Domnului lor, și apropiindu-i de sine; și cum izbutește în aceasta întreprindere, devine domnitorul tuturor bunurilor pamântului, adică se ridica la rangul de prin al lumei acesteia. Ar putea, fără îndoială, sa ni se para ciudat ca Dumnezeu n'a întrebuințat puterea sa împotriva acestui tradător[1]) și ca n'a prapadit, dela început, împărăția pe care și o propusese s'o întemeieze; dar Stapânirea și conducerea înțelepciunei supreme cu privire la ființele raționale, se conformeaza principiului libertații acestor ființe, care trebue să și impute lor înșile tot binele sau raul ce li se întâmpla. Pe acest pamânt deci, cu tot principiul cel bun, s'a înte-

1) *P. Charlevoix* ne spune că un catecumen căruia îi descria tot răul pe care spiritul diavolesc a introdus în lume, la început bună și toate sforțarile lui neîntrupte pentru a zadarnici cele mai bune instituții divine, îi puse aceasta întrebare: „De ce nu ucide Dumnezeu pe dracu?“ și marturisește sincer ca la această întrebare n'a gasit raspuns numai d cât.

www.dacoromanica.ro

meiat o domnie a raului carcia s'au supus toți scoboratorii (atu ral) ai lui Adam și aceasta din voia lor deplina, iluz'a bunurilor acestei lumi întorcând privirile lor dela prăpastia pier aniei care i așteaptă. Firește, pentru a și menține dreptul de a domni asupra oamenilor, pr ncipiul bun a stabilit o formă de guvernamânt înte meiata numai p respectul public al numelui său (teocrația *evre iască);* dar cum sufletele astfel conduse n'aveau alte mobile decât bunurile temporale și nu voiau să fie apoi guvernate altfel decât cu recompense și pedepse în viața de acum, ceacea fac a incapa bili să prim asca alte legi în afară de cele care, deoparte impuneau ceremonii și practice stânjenitoare, și pe de altă parte erau legi morale unde totuși 'ntervenea constrângerea exterioară și care din aceasta pricină nu erau decât legi civile, în care intenția morală intima nu era luată în seamă. O astfel de rânduială a lucrurilor nu era în stare să ruineze de tot împărăția întunerecului și slujea numai să amintească mereu dreptul imprescriptibil al Stăpânu lui dintâi. La acelaș popor însa, în clipa când resimțea cât mai putern c toate relele legate de o astfel de constituție hierarchică și când, pentru acest motiv, ca și sub influența exercitată puțin câte puțin asupra i de acele lecții de libertate mo ală zguduind spiritul de sclavie, lecții date lumii de înțelepții greci, apăru deodată — lumea era coapta p ntru revoluție — un personagiu a carui înțe lepciune și mai curata decât cea a filosofilor anteriori părea că scoboara din cer și care dându-se, în ceiace pr vea învățăturile și pilda lui, drept un om adevărat, părea totuși un trimis astfel năs cut ca păstra nevinovăția dintâi și nu era cuprins în pactul pe care restul neamului omenesc pr'n representantul său, primul om, în cheiase cu principiul cel rău[1]) astfel că „în El, n'avea nici o pu tere printul pământesc".

---

1) Că o persoană liberată de înclinarea înnăscută spre rău, e de crezut cu putință dacă presupunem că s'a nascut dintr'o fe ceoară mamă, e o idee a rațiunei acomodându se cu un instinct pe care l putem numi moral. greu de explicat, dar totuși nu se poate nega; socotim întradevăr procreația naturală, pentrucă e totdeauna legata de placerea sensuală a doi inși și pentrucă (având în vedere demnitatea omeneasca) pare a stabili o înrudire prea a propiată între noi și celelalte dobitoace în general, ca un lucru de care trebue *sa roșim;* parere care, desigur, a devenit adevărata cauză a pretinsei sfințenii a vieței monahale; prin urmare ne apare totdeauna ca ceva imoral și de neîmpăcat cu perfecția omului, dar care totuși a intrat în firea noastră și se transmite apoi des cendenței primului om, ca o ereditate rea. La aceasta înfățișare obscură (deoparte simplu sensibilă, de altă parte morală, și prin urmare intelectuală) e deci foarte adequată ideia unei procreări (virginale), independentă de orice raport sexual, a unui copil lipsit de orice defect moral, deși teoreticește nu e fără dificultăți. Căci

www.dacoromanica.ro

Ac st eveniment punea în pericol stapânirea principiului rau. Căci acest om placut lui Dumnezeu, rezistând ispitelor deavolului și lepădând contractul, alți oameni dupa el urmând aceleași sentimente, pentru spiritul rau erau tot atâția supuși perduți și domnia lui risca sa fie stârpita de tot. Satan oferi deci acestuia să l facă arendașul supus peste tot regatul, dacă i se 'nchina ca unui adevarat suzeran. Neizbutind această încercare, lua străinului ajuns pe ținuturile sale tot ceiace i-ar fi putut face viața placuta pe pământ (aducându l în sapă de lemn) apoi, nemulțumit cu atât, porni împotriva acestui om toate persecuțiile prin care cei răi pot face viața amară, torturi pe care numai omul de bine le resimte în adâncul sufletului sau, calomnii cu pl vire la intenția curată a doctrinelor lui (spre a i lua orice credit) și îl urmar până la moartea cea mai păcătoasă, fară a isbuti totuși să i slabească întrucâtva tăria și sinceritatea în p ldele și lecțiile ce av au de scop perfecțiunea oamenilor cu totul decăzuți Și care fu r zultatul luptei? Resultatul poate fi privit din doua puncte de vedere, de *drept* și de *fapt).* Dacă ne punem din ultimul punct de vedere (și luăm aminte la ceiace isbește ochiul) principiului binelu a fost învins; dupa ce a îndurat destule suferințe, și a pierdut v ața în luptă, întrucât a pus la cale o razm rița într'un regat străin (care avea puterea). Dar cum regatul în care *principiile* dețin puterea (fie bune, fie rele) nu e un regat al fir i, e al libertații, adică un regat în care nu dispui de lucruri decât în măsura în care stăpânești sufletele și unde prin urmare nu e sclav (serv) decât cel care vrea să fie, și atâta vreme cât vrea sa fie, tocmai aceasta moarte (gradul cel mai înalt al sufer nțelor unui om) însemna scoaterea în lumina a principiului bun, adica a omenire', în toata perfecția ei morala, ca o pildă de toți urmata. Imaginea acestei morț trebue sa fi avut în vremea ei, și poate avea în toate vremurile, cea mai mare influența asupra sufletelor, aratând, în cel mai isbitor contrast, libertatea f ilor cerești, și sclavia unui simplu fiu al

în ipoteza epigenezei ar trebui ca mama, născută din parinți prin procreație *naturala*, are acel defect moral, din care transmite cel puțin jumatate fiului, cu toată procreația ei supranaturala; prin urmare, spre a scăpa de această consecință ar trebui sa adoptăm sistemul *preexistenței* germenilor în părinți și al desvoltarei lor nu în elementul *femel* (căci n'am evita atunci consecin'a) ci numai în elementul *barbatesc* (nu sistemul ovulelor, ci al *spermtozoizilor);* acest element ne având nimic de-aface cu o sarcină supranaturală, credința de care am vorbit, devenita teoretic conformă acestei idei, ar putea fi acum aparată. Dar la ce bun toate aceste teorii pentru sau contra, când, în practică, e de ajuns să ne representăm această idee ca un model, simbol al omenirei ridicându se prin sine de asupra seducției răulu (și rezistând victorios ispitelor)?

www.dacoromanica.ro

pământului. Dar nu într'o epocă oarecare, ci chiar la originea neamului omenesc, principiul binelui a scoborât din cer în omenire, în chip nevăzut (cum trebue să mărturisească oricine observă în acelaş timp sfinţenia acestui principiu şi neputinţa în care se afla de a pricepe unirea lui cu natura sensibilă a omului în dispoziţia morală) şi şi a ales aci juridiceşte primul domiciliu. Când deci s'a vadit într'un om real pentru a sluji de pildă altora „el intră în domeniul său şi ai săi... nu-l primiră; celor care l primiră, el le dete puterea de a se numi fii ai lui Dumnezeu crezând numele lui"; cu alte cuvinte prin pilda omului în care se află, deschide mare poarta libertăţei tuturor acelora care vor, caşi El să moară în poſ da a tot ceiace, în detrimentul moralei, îi ţine înlănţuiţi de viaţa pământească, şi alcatueşte cu ei „un popor închinat faptelor bune, un popor al Său", lăsând în soarta lor pe cei care preferă sclavia morală.

Deci rezultatul acestei lupte, în ce priveşte pe eroul povestirei (până la moartea sa) nu e la drept vorbind, *înfrângerea* principiul rău — întrucât domuia lui ţine înca şi în tot cazul în altă epocă va fi stăpânit — ci numai o scadere a puterei lui, de oarece numai poate reţine, împotriva voinţei lor, aceia care i au fost atâta vreme supuşi, acum când pentru ei s'a deschis o altă domnie morala (căci omul trebue să se supue unei domnii de acest fel) o republică liberă unde pot gasi ajutor şi protecţie pentru moralitatea lor, dacă vor să părăsească pe vechiul lor tiran. De altfel principiul răului e numit totdeauna printul acestei lumi, în care partizanii principiului bun trebue să se aştepte totdeauna la suferinţe fizice, la sacrificii, la mortificarile amorului propriu care sunt representate aci ca persecuţii ale principiului rău, dat fiind că acest principiu rezervă în regatul său răsplată numai acelora care şi au făcut din bunurile pământeşti ultimul lor ţel.

Se vede uşor că, liberata de învelişu-i mistic, această re presentare vie, care singură probabil putea la vremea ei să pue *această idee la îndemâna tuturor* a fost (în ce priveşte spiritul ei şi înţelesu-i raţional) valabila şi obligatorie practic pentru toată lumea şi pentru toate vremurile, întrucât e destul de aproape de noi toţi spre a ne învaţa să ne cunoaştem datoria. Înţelesul e că singura mântuire pentru oameni e de a prim în adâncul lor adevăratele principii morale *a priori;* la aceasta acceptare se opune, nu sensibilitatea, cum s'a spus adesea, ci o anumita perversitate, vinovată ea însăşi, o răutate care poate fi numită şi falşitate (şiretenie a diavolului prin care a patruns răul în lume) perversitate inerentă oricarui om şi care nu poate fi biruita decât de ideia binelui moral în perfecta i puritate, dacă avem conştiinţa că această idee a binelui aparţine real dispoziţiei primitive omeneşti şi că nu

www.dacoromanica.ro

trebue decât să ne silim s'o menținem pură și sa ne o însușim profund în intenția ei spre a fi convinși, mulțumită efectului pe care pe nesimțite îl are asupra sufletului, că puterile temute ale răului nu mai au asupră i nici o putere. De altfel, osteneala pe care ne-o dăm ca să descoperim în Scriptură un înțeles în armonie cu învățămintele *cele mai sfinte* ale rațiunei nu e numai îngaduită, ea trebue privită mai curând ca o datorie și cu acest prilej ne putem aminti aceste cuvinte rostite de Maestrul atât de *înțelept* discipolilor lui, cu privire la cineva care urma un drum deosebit, spre a ajunge de altfel, la aceiași țintă: „Lăsați l; căci cel care nu e împotriva noastră, e cu noi."

Observație generală. Minunile

Pentru ca o religie morala (care nu e o religie de dogme și prescripții, ci o dispoziție a inimei pentru a respecta toate datoriile omenești ca precepte divine) să se poata statornici, e nevoe ca toate *minunile* pe care istoria le leaga de începuturile ei să facă zadarnică credința în miracole în general; înseamna sa arăți o treaptă de necredință morala demna de pedeapsa, cand nu vrei să recunoști prescripțiilor datoriei, astfel cum sunt dela origina scrise în inima omului de rațiune, o autoritate îndestulătoare, dacă nu și impun pe de asupra valabilitatea prin miracole: „Daca nu vezi minuni și miracole, nu crezi". E totuși foarte conform concepției obicinuite a oamenilor de a-și închipui, când o religie de cult și prescripții e la capatul ei și trebue sa lase locul unei religii intemeiate în spirit și în adevar (bazat p intenția morala) ca introduc rea acesteia din urma, deși n'are nevoe, e întovărașita și în istorie și spre a spune astfel se împodobește cu miracol spre a vesti că s'a isprăvit cu cea dintâi, proclamație care, fără miracole, nu s'ar fi bucurat de nicio autoritate. Pricepem chiar, și e firesc că pentru a câștiga de partea revoluției noui partizanii religiei consacrate, aceia sa fie prezentata ca împlinirea vechiului simbol, ca înfaptuirea scopului pe care Providența și l propusese; și prin urmare nu slujește la nimic sa contestam povestirile de care e vorba, sau interpretarile lor, acum când adevarata religie e întemeiata, când se poate menține singura acum și în viitor, prin principiile rațiunei, după ce avusese nevoe, la vremea ei de asemenea mijloace spre a i ajuta la stabilire. Caci ar însemna să voim să admitem că simplul fapt de a crede și repeta lucruri neînțelese (libr fiecare. dar nu e și nu devine prin aceasta mai bun) e un fel de a fi placut lui Dumn zeu, pretenție împotriva careia trebue să ne ridicam din toate puterile. Se poate deci ca persoana Creatorului unicei religii valabile pentru toate lumile sa fie un mister, ca

www.dacoromanica.ro

arătarea-i pe pământ, ca și depărtarea de pământ, ca și viața-i plină de fapte și suferințele lui să fie minuni curate, ba chiar și istoria care trebue să certifice toate aceste miracole să fie ea însași un miracol (o revelație supranaturală). Putem lăsa în pace valoarea tuturor acestor miracole și chiar să venerăm în ele învelișul mulțumită căruia o doctrină, cu valoarea stabilita de un document nesters aflat în orice suflet omenesc și n'are nici o nevoe de miracole, a putut sa se răspândeasca la lumina zilei, cu condiția — și aci e vorba de întrebuințarea acestor povestiri istorice— sa nu se facă din cunoașterea acestor miracole, din mărturisirea lor o parte a religiei, un lucru care să fie prin el însuși în stare să ne facă placuți lui Dumnezeu.

Dar, în ceiace privește minunile în general, sunt oameni judicioși care, ne fiind contra credinței, nu vor totuși sa îngăduie intervenția practică a acestei credințe; ceiace înseamnă ca daca ei cred *teoretic* în existența minun lor, nu vor să le recunoască *în fapt*. Iată de ce guvernanți înțelepți, admițând părerea ca au fost minuni *odinioară*, făcându-i chiar un loc legal printre teoriile religioase publice, n'au îngăduit totuși noui miracole. Intr'adevăr, minunile de odinioara au fost puțin câte puțin atât de bine determinate și limitate de autoritate, că nu poate reeși nici o turburare pentru Stat, în timp ce ar fi prilej de neliniști nouii taumaturgi, din pricina acțiunii pe care ar putea-o avea asupra ordinei publice, asupra stării lucrurilor statornicite. Dar dacă se pune întrebarea: ce înțeles trebue să dăm cuvântului *miracole* (întrucât interesul nostru nu e aci, la dreptul vorbind, decât să știm ce sunt *pentru noi miracolele*, adică ce sunt ele pentru întrebuințarea noastră rațională practică) se poate da această definiție: sunt evenimente produse în lume de cauze ale căror legi de operație ne sunt și trebue să ne rămâe neaparat necunoscute. Se pot atunci împarți miracolele în *divine* și *demoniace* și aceste din urmă în miracole *îngerești* (opera spiritelor bune) și în *diabolice* (create de îngeri răi); de-aceștia suntem neliniștiți de obicei, căci *îngerii buni* (nu știu de ce) fac sa se vorbească puțin sau deloc de ei.

In ceiace privesc miracolele *divine*, e fără îndoială că ne putem face o idee de felul de acțiune al cauzei lor (care e o Ființă atot puternica, etc. și pe deasupra morala) dar numai o idee generală, întrucât concepem pe Dumnezeu ca Creatorul și Păstrătorul ordinei fizice și morale a lumei, întrucât putem avea legi de această ordine, numai decât și prin noi înșine, o cunoștință pe care rațiunea o poate apoi întrebuința în folosul său. Dar dacă admitem că Dumnezeu, fie și din când în când, și în cazuri particulare, lasă natura să se depărteze de legile care o conduc, noi n'avem și nu putem nădăjdui să avem vreodată cea mai mica idee despre legea

www.dacoromanica.ro

pe care Dumnezeu o urmeaza în producerea unui eveniment de acest fel (afara de acea idee *morala generală* că tot ceiace face Dumnezeu e bine, idee care din punctul de vedere al acestui caz special, nu dă nicio determinare). Rațiunea deci e aci ca și paralizata, caci e oprita în speculațiile-i conduse de legi cunoscute, fara ca vre o lege noua s'o instruiasca, fara ca vr odată să poată nădajdui pe aceasta lume să i se dea vre o explicație. Dar dintre toate miracolele, diabolicele sunt cele mai nepotrivite cu întrebuințarea rațiunei noastre. Caci în ceiace privește miracolele *divine*, rațiunea poate încă avea la îndemană un criteriu cel puțin negativ, vreau să spun ca în cazul când s'ar prezenta ca fiind ordonat de Dumnezeu, într'o apariție divina imediata, un lucru direct contrariu moralității e cu neputința, cu toate aparențele, să fie aci un miracol divin (astfel, bunaoara, e cazul ordinului impus unui tata de a-și ucide fiul, atât precât știe, cu totul nevinovat); în timp ce pentru un miracol diabolic, chiar acest criteriu ne lipsește și dacă am voi, relativ la astfel de miracole, să luam pentru uzul rațiunei criteriul opus, adica pozitiv, care consista în a privi un miracol, daca ne îndeamna la împlinirea unei fapte bune și în care recunoaștem o datorie, ca nefiind opera unui geniu rau, noi am putea în acest caz să ne înșelam rau, caci demonul ia adesea, precum s'a spus forma unui înger luminos.

In practica nu putem deci niciodata face caz de miracole, nici sa le facem să intre în socoteala uzului rațiunii (necesar fiecăruia în toate stările vieței). Judecătorul, (oricare i ar fi credința, în biserica, în miracole) când pentru apararea sa d'inventul îi vorbește de ispite diabolice a carer victimă a fost, nu face niciun caz de ceiace aude; și totuși ar fi, daca ar gasi lucrul cu putință, o circumstanță demna de luat în considerație în acest fapt că un biet om prost a cazut în laturile unui șiret scelerat; dar judecătorul nu poate cita pe demon la bară, să l confrunte cu prevenitul nici, într'un cuvânt să scoata din motivele invocate ceva rațional. Preotul cu minte se va feri deci sa umple capul credincioșilor cu povești infernale, depravându le imaginația. In ce privește minunile bune, nu se face pomenire, în ce privește ocupațiile lor, decat ca fel de a vorbi. Astfel doctorul, vorbind de un bolnav, spune: nu e nimic de facut, poate vre o minune... ceiace înseamna: moartea lui e sigură. Printre alte profesii, e și cea a savantului care trebue sa caute cauzele faptelor în legile fizice care le conduc; zic în legile acestor fapte, legi prin urmare pe care le poate constata experimental, deși trebue sa se resemneze a nu cunoaște, în esența sa, ceiace acționeaza dupa aceste legi, sau ceiace ac ste legi ar putea fi pentru noi daca am fi înzestrați cu alt simț posibil. E de asemenea o datorie pentru cineva sa lupte pentru înbunătățirea-i

www.dacoromanica.ro

morală; şi desigur se poate ca influenţe cereşti sa colaboreze totdeauna cu el în aceasta direcţie, sau să fie privite ca necesare pentru a le pricepe posibilitatea; dar omul nu e în stare nici să le deosebească în chip sigur de influenţele naturale, nici să le atragă asupră-i; neştiind deci cum să le întrebuinţeze direct, el nu *constată* în acest caz miracole, dar daca şi pleacă urechea la preceptele raţiunei, se poarta atunci ca şi cum orice conversiune şi orice îmbunataţire ar depinde numai de propriile-i sforţări şi de hărnicia-i susţinuta. Dar din faptul ca am primit darul de a crede *cu tarie* în miracole, teoretic, s'ar putea înca face miracole şi asedia cerul. Iată ceva care depăşeşte cu mult limitele raţiunei, spre a ne opri mai mult la o astfel de afirmaţie goală de înţeles.

www.dacoromanica.ro

PARTEA TREIA

Izbânda principiului bun asupra celui rău şi întronarea domniei lui Dumnezeu pe pământ

Lupta pe care orice om însufleţit de bune intenţii morale, trebue s'o ducă în această viaţă sub ordinele bunului principiu împotriva asalturilor celui rău, nu poate, oricâte sforţări ar face, să-i procure un mai mare câştig, de cât eliberarea din *stăpânirea* celui rău. A deveni *liber* „a fi liberat de sclavia păcatului pentru a trăi întru dreptate" e câştigul supreem. Totuşi, nu rămâne mai puţin expus atacurilor răului principiu; şi pentru a-şi păstra libertatea neatinsă, în mijlocul atacurilor continue, trebue să fie pururea sub arme, gata de luptă.

Dacă omul se află în această situaţie periculoasă, el o datorează propriei lui greşeli; astfel *e silit, în limitele* posibilului, să desfăşure forţa de care dispune, pentru a scăpa. Dar cum trebue să procedeze? Iată întrebarea. Dacă cercetează cauzele şi împrejurările care-l împing în acest impas şi care întreţin pericolul în juru-i se poate convinge uşor că provin nu atât din propria-i natură brută, a individului trăind singur, cât de la oamenii cu care e în contact, sau în relaţie. Nu excitaţiile firei lui deşteaptă în el *pasiunile*, acele mişcări denumite cu un cuvânt atât de potrivit şi care pricinuesc ravagii atât de mari în dispoziţiile la început bune. Omul n'are decât nevoi mici şi grijile acestea îi lasă firea moderată şi potolită. Nu e sărac (sau nu se crede astfel) decât fiindcă îi e teamă că ceilalţi oameni îl pot crede sărac, şi dispreţui din această cauză. Invidia, ambiţia, zgârcenia şi înclinările spre ură care le urmează, asultează firea lui esenţial moderată, *de 'ndată ce trăeşte în mijlocul oamenilor;* şi nu e măcar nevoe să credem că aceşti oameni vârâţi în rele îi dau pilde rele, e de ajuns să fie de faţă, să-l înconjoare şi să fie oameni, spre a se conrupe unii pe alţii în dispoziţiile lor morale şi să se facă unii pe alţii răi. Dacă deci n'ar fi cu putinţă să se găsească un mijloc spre a se stabili o

www.dacoromanica.ro

societate destinata în chip cu totul particular să salveze pe oameni de rau şi a-i îndrepta spre bine, asociaţia permanentă pururea în creştere, urmarind numai sa menţie neatinsă moralitatea şi să opue raului forţele reunite, atunci orice sforţari pe care le ar face fiecare ins luat în parte, spre a scăpa de dominaţia răului, ar rămâne pururea sub ameninţarea ca raul să pue din nou stăpânire pe el.

Triumful principiului bun, în masura în care oamenii contribue la aceasta, nu se poate deci înfaptui, atât cât ne este îngăduit sa judecam, decât prin întemeerea şi extinderea unei societaţi conduse de legile virtuţei şi neavând alte ţeluri decât aceste legi; societate careia raţiunea îi da sarcina şi datoria de a reuni pe toţi oamenii sub aceasta domnie; şi aceasta societate, raţiunea da neamului omenesc întreg sarcina şi datoria de a o întemeia în sânul ei. Intr'adevar, numai în acest chip se poate nadajdui victoria principiului bun asupra celui rău. In afară de legile pe care le prescrie fiecarui individ, raţiunea morala legislatoare mai desfaşura un stindard al virtuţei ca semn de unire în jurul caruia vor veni sa se adune toţi prietenii binelui spre a isbuti însfârşit să birue raul şi atacurile lui neîncetate.

O asociaţie de oameni numai sub legile virtuţii, precum prescrie aceasta Idee, se poate numi Societate *morală*, şi când aceste legi sunt publice, ca se poate numi (ca opoziţie la societatea *juridico civila)* o societate *etico-civila*, sau o *republica morala*. Aceasta republica se poate întemeia într'o societate politica existenta şi chiar sa reuneasca pe toţi membrii care o alcatuesc (la drept vorbind oamenii n'ar putea o niciodata alcatui fara a avea ca baza ceastalalta societate). Dar republica morala are un principiu de asociaţie particulară care i aparţine numai ei (virtutea); ea mai are prin urmare o forma şi o constituţie care difera esenţial de forma şi constituţia celeilalte. Totuşi se descopera o anumita analogie între aceste doua feluri de societaţi, privindu-le ca republici în general; şi sub acest raport, prima mai poate fi numita *Stat moral* adică *regat* al virtuţei (principiului bun) regat sau Stat a carui Idee gaseşte în raţiunea umană realitatea obiectiva, întemeiata perfect (adica prin datoria de a se grupa spre a alcatui un asemenea Stat) deşi, subiectiv, nu trebue sa aşteptam niciodata de la bunăvoinţa oamenilor ca ei sa ajunga să se hotarasca a colabora în acest scop, cu armonie.

www.dacoromanica.ro

Despre Mistere

In toate credințele, de orice soi, relative la religie, când vrea să studieze natura lor intrinsecă, spiritul se loveşte întotdeauna de *mister*, de ceva *sfânt* pe care oricine, luat aparte, îl poate cunoaşte, dar nu şi recunoaşte în chip public, cu alte cuvinte care nu este universal comunicabil. Intrucât e *sfânt*, misterul trebue sa fie ceva moral şi prin urmare un obiect din domeniul raţiunei pe care l'am putea cunoaşte în chip suficient pentru uzul practic; dar în trucât e mister, nu e accesibil raţiunei speculative, caci dacă ar fi, ar putea fi şi comunicabil tuturor şi prin urmare ar putea fi demonstrat exterior şi public.

Credinţa cu privire la un lucru care trebue totuşi privit ca un sfânt mister, poate fi socotită, fie ca o credinţă de *inspiraţie divina*, fie ca o credinţă *emanata din raţiunea pura*. Afară de cazul când am fi constrânşi de cea mai extrema necesitate sa admitem primul fel de credinţa, maxima noastra va fi sa ne ţinem de cea de a doua. Sentimentele nu sunt cunoştinţe şi prin urmare nu denotă nici mistere; şi misterele, deşi nu sunt universal comunicabile, fiecare trebue să le caute numai în propria sa raţiune.

Nu putem hotarî *apriori* şi obiectiv dacă sunt sau nu asemenea mistere. Deci va trebui să pornim numai decât cercetarile spre partea interioara, subiectiva, a dispoziţiei noastre morale, spre a vedea daca se află ceva în noi, în acest sens. Nu trebue, totuşi să punem în rândul sfintelor mistere, *temeliile* moralităţii care sunt pentru noi de nepatruns întrucât e aci ceva care poate fi comunicat public, deşi cauza ne e ascunsa — ci numai ceiace ne este dat ca cunoştinţă fără a putea fi totuşi comunicat public. Astfel libertatea, acea proprietate care i arata omului capacitatea pe care o are liberul sau arbitru de a fi determinat de legea morala absoluta, nu e un mister, întrucât poate fi *comunicata* tuturor; mister e principiul, de nepatruns pentru noi, al acestei proprietaţi, întrucât *nu ne e dat* sa-l cunoaştem

Neputând el însuşi sa realizeze ideia binelui suveran, nu numai sub raportul fericirei, ci şi cu privire la unirea necesară a oamenilor în vederea scopului total, când aceasta idee e inseparabil legată de intenţia morala pura, şi simţind totuşi că e de datoria sa să contribue la această opera, omul ajunge la credinţă că Stăpânul moral al lumei coopereaza cu el sau a orânduit totul spre acest scop. Şi atunci în faţa noastra se deschide prăpastia unui mister: nu ştim ceiace Dumnezeu făptueşte ac', dacă i putem atribui un rol *oarecare*, nici dacă trebue să-i atribuim (lui Dumnezeu) în particular, întrucât singurul lucru care

www.dacoromanica.ro

ne e dat să-l cunoaştem în fiecare datorie, e ceiace avem de făcut prin noi înşine pentru a merita adaosul care pentru noi rămâne necunoscut sau cel puţin de nepriceput.

Această idee a unui Stăpân moral al lumei e o problemă de care se ocupă raţiunea noastra practică. Important pentru noi nu e să ştim ce e Dumnezeu în sine însuşi (în natura lui), ci ceiace e pentru noi ca fiinţe morale; e adevărat că în privinţa acestei relaţii trebue sa concepem şi să admitem în Dumnezeu, ca lucruri esenţiale naturei sale, atributele care, sub acest raport, îi sunt indispensabile, în perfecţia lor absolută, pentru executarea voinţei sale (precum neschimbarea, omniştiinţa şi atotputerea etc.) şi în afara de această relaţie noi nu mai putem cunoaşte nimic despre el.

In virtutea acestei nevoi particulare a raţiunei practice, adevărata credinţa religioasa universala e credinţa într'un singur Dumnezeu: 1) creator a tot puternic al cerului şi pământului, adica legislator *sfânt*, din punct de vedere moral 2) pastrator al neamului omenesc, stapânind pe oameni *cu bunavoinţa* şi veghind asupra lor ca un parinte 3) pazitor al propriilor sale legi sfinte şi prin urmare *drept* judecator.

Aceasta credinţa, la drept vorbind, nu cuprinde nici un mister, fiind doar simpla expresie a raporturilor morale care exista intre Dumnezeu şi neamul omenesc; ca se oferă de altfel dela sine oricărei raţiuni omeneşti, şi de aceia o şi găsim în religia celor mai multe popoare civilizate. Ea e implicată în ideia unui popor socotit ca o republica caci aceste trei puteri superioare trebuesc pururea concepute laolalta; cu această deosebire că în ceiace ne priveşte, luam lucrurile din punct de vedere moral. Astfel putem concepe tripla calitate a moralului neamului omenesc ca fiind reunita într'o fiinţa unica, în vreme ce într'un Stat juridico-civil aceste atribute ar trebui neapărat distribuite la trei inşi diferiţi.

Dar fiind dat ca aceasta credinţa, care a eliminat antropomorfismul dăunator din raporturi moral al oamenilor cu Fiinţa suprema, în beneficiul religiei în general, şi l'a facut conform dreptei moralităţi a unui popor al lui Dumnezeu, s'a prezentat la început într'o doctrina de credinţă (acea a creştinismului) care singură a oferit o lumei în chip public, e îngaduit să numim manifestarea sa revelaţia a ceiace fusese până aci pentru oameni un mister din propria lor greşală.

Aceasta doctina, într'adevar, ne învaţă, *întâi*, că nu trebue sa ne facem de legislatorul suprem ideia unui legislator *binevoitor*, şi prin urmare *îngaduitor* cu slabiciunea om nească, şi nici a unui *despot* care ar porunci numai după dreptu-i nemarginit, şi nu trebue sa vedem legile lui ca fiind arbitrare, fără nici o legătura cu conceptele noastre despre moralitate, ci ca legi care sunt

www.dacoromanica.ro

în legătura cu sfințenia omului; *în al doilea rând*, că nu trebue să ne închipuim bunătatea lui ca o *bunavoința* necondiționata față de creaturile lui, ci ca o grija pe care o are de a privi mai întâi calitățile morale prin care ființele pot deveni *placute* ochilor lui, pentru a le ajuta apoi, și numai în acest caz, când nu sunt în stare să împlinească ele însile toate îndatoririle; *în al treilea rând*, că nu ne putem închipui dreptatea lui laolalta cu *bunatate, milă* (ceiace ar fi o contradicție) nici exercitându se cu toata asprimea *sfințenici* legislatorului (în fața careia niciun om nu e drept) ci numai ca o limita a bunavoinței, condiția acestei bunevoințe fiind acordul oamenilor cu legea sfântă în măsura în care au putut ca *copii ai oamenilor*, să se conformeze cerințelor legei. Intr'un cuvânt, Dumnezeu vrea sa fie slujit sub aceste trei atribute specific diferite care au primit numele de persoane distincte (nu fizice, ci morale) existând într'o Ființa unică; în acest simbol e exprimata astfel toata religia morala pura care fară aceasta distincție ar risca, în virtutea înclinarii pe care o are omul să conceapa divinitatea ca un șef uman, sa se schimbe în credință servilă și antropomorfica (suveranii nu separă deobicei aceste trei atribute unul de altul, ci le amestecă adesea și le întrebuințeaza unul în locul altuia).

Dar dacă credința în chestiune (care admite în Dumnezeu o trinitate) ar fi privita nu numai ca expresia unei Idei practice, ci trebuind, din potriva, sa reprezinte ceiace e Dumnezeu în el însuși, ca ar fi atunci un mister care ar depași toate conceptele omenești și care ar fi, prin urmare, incapabil sa admita o revelație care să fie la îndemâna înțelegerei omenești și s'ar putea spune din acest punct de vedere, ca această credință e, într'adevăr, un mister. Numai lucrurile capabile practic de a fi bine înțelese și patrunse dar care, teoreticește (cu privire la determinarea naturei obiectului în sine) depășesc toate conceptele noastre, sunt mistere, dintr'un punct de vedere, iar din alt punct de vedere, sunt susceptibile de revelație. Astfel e misterul care ne ocupa, în care se pot deosebi trei alte mistere pe care ni le desvalue rațiunea:

1. Misterul *vocației* oamenilor, care cere ca ei să fie cetățeni ai unui Stat moral.

Singurul mijloc de a concepe supunerea universală și *necondiționată* a omului catre legislația divină, e de a ne privi în acelaș timp *creaturi* ale lui Dumnezeu; Dumnezeu nu poate deasemenea fi privit ca autor al tuturor legilor fizice, decât pentrucă e creatorul tuturor lucrurilor. Dar rațiunea noastra e cu totul incapabila de a concepe cum au putut fi *create* ființe cu uzul liber al forțelor lor; caci principiul cauzalității nu ne îngădue sa atribuim unei ființe pe care o presupunem fabricată, ca fundament intern

www.dacoromanica.ro

al faptelor sale decât cel pe care l'a pus cauza eficienta, care prin urmare trebue să determine toate actele sale şi această fiinţă condusă astfel de o cauză străină) n'ar mai fi prin urmare liberă. Astfel legislaţia divină, legislaţia sfânta şi care prin urmare se aplică unor fiinţe libere şi numai lor, nu se poate împaca cu ideia unei creaţii a acestor fiinţe, ci trebue pe de-a'ntregul să privim aceste fiinţe ca fiinţe libere şi înzestrate cu existenţa şi să admitem ca nu aplecarea naturală, datorită creaţiei lor, ci o constrângere morala compatibilă cu legile libertăţei, adică o vocaţie îi determină să devie cetaţeni ai Statului divin. Astfel vocaţia, relativă la acest scop, e cu totul lămurită moralmente, deşi pentru speculaţie, posibilitatea de a fi astfel chemaţi rămâne un mister de nepătruns.

2. Misterul *satisfacţiei* Aşa cum îl cunoaştem, omul e corupt şi cu totul incapabil să se conformeze dela sine acestei legi sfinte. Totuşi cînd bunătatea lui Dumnezeu l'a chemat să fie, adică l'a poftit să existe într'un chip special (în calitate de membru al regatului ceresc) trebue să fie pentru Dumnezeu un mijloc de a înlocui calitaţile ce lipsesc. Dar acest lucru e contrar spontaneităţei, spontaneitate care face ca acest bine să vie dela om şi nu de aiurea. E cu neputinţă, prin urmare, atât cât poate vedea raţiunea, ca altcineva sa-l înlocuiască, să-i dea excedentul bunei purtări şi să-i transmita meritul, sau dacă admitem toate acestea, numai din punct de vedere moral e necesar să *admitem;* căci teoreticeşte, e un mister de nepătruns.

3. Misterul *alegerei.* Dacă admitem cu putinţă aceasta satisfacţie prin intermediar, actul de credinţă morală prin care admitem nu ramâne mai puţin o determinare la bine a voinţei, ceiace presupune la om o intenţie de a fi plăcut lui Dumnezeu, lucru pe care, fiind dată corupţia-i firească, n'ar putea să-l producă în sine. Că o fi acţionând în el o *graţie* cerească, care nu se uită la merite, procedând prin *decret* necondiţionat pentru a dărui unora ajutor şi a refuza altora, că o parte din neamul omenesc o fi sortit mai dinainte fericirei, în timp ce alta unei vecinice pedepse, iată lucruri care nu dau nici o idee despre justiţia care ar fi divină, dar pe care trebue în tot cazul s'o raportam la o înţelepciune a cărei conduită pentru noi e un adânc mister. Or, asupra tuturor acestor mistere, care au legatura cu istoria morală a vieţei fiecăruia din noi — întrucât pun aceste întrebări: cum se face că e pe lume un bine şi un rău moral oarecare şi (dacă răul moral se află în toţi şi în toate timpurile) cum se poate ca binele să apară şi să fie restabilit în om; sau dece, dacă acest lucru se întâmplă pentru câţiva, alţii sunt excluşi dela aceleaşi avantagii?—Dumnezeu nu ne-a spus nimic şi nici nu ne poate spune ceva, întrucât am fi in-

www.dacoromanica.ro

capabili *sa-l înțelegem*. E cași cum am voi sa *explicam și a face să fie pricepute* actele pe care omul le făptuește cu ajutorul libertații. Deși Dumnezeu asupra acestui punct ne-a făcut să cunoaștem voința sa prin legea morală care e în noi, a lăsat cauzele în virtutea cărora un act liber se împlinește sau nu pe pământ în obscuritatea în care trebue să rămână pentru investigațiile omenești toate lucrurile care, ca eveniment, deși provenind din libertate, trebuesc concepute dupa legea cauzelor și a efectelor. In ceiace privește regula obiectivă a purtărei noastre, tot ceiace ne trebue, ne e relevat îndeajuns (de rațiune și Scriptură) și e o revelație pe care orice om o poate pricepe.

A fi chemat de legea morala la o viața sfânta, pe care o găsești de altfel în tine, mulțumită respectului pe care-l ai pentru legea morala, fagaduiala că poți avea încredere în acel bun Spirit și să hrănești speranța ca vei ajunge odată sa l mulțumești, a trebui împăcând aceasta speranța cu poruncile severe ale legei —să te examinezi mereu ca cineva care are de dat socoteala unui judecător, iată adevăruri pe cari ni le arată și în direcția cărora ne îndeamnă să acționăm, rațiunea, inima și conștiința. Ar fi prea mult să voim să ni se desvalue și altceva, și această noua revelație, dacă din întâmplare s'ar produce, n'ar trebui s'o socotim ca o nevoe universal umană.

Dar cu toate că marele mister în care sunt cuprinse într'o formulă unică toate misterele de care am pomenit, poate fi pus la îndemâna fiecărui om prin rațiunea sa, cu titlul de idee religioasa practic necesară, putem afirma că spre a deveni temelia morala a religiei, mai cu seamă a unei religii publice, el nu fu desvaluit decât atunci când fu propovaduit *public* și deveni simbolul unei epoci religioase cu totul nouă. *Formulele solemne* sunt deobicei puse într'un limbagiu propriu, limpede numai pentru cei care sunt membrii unei societăți speciale (ai unei secte, sau ai unei republici) uneori mistică și câtuș de puțin limpede pentru toți, care nu trebue întrebuințată firește (din respect) decât în scopul de a înnălța o acțiune solemnă (bunăoara la primirea membrilor unei societăți care vrea să se despartă de alții). Dar punctul suprem al perfecției morale de atins de către ființe marginite, punct pe care oamenii nu-l pot ajunge niciodată pe deplin, este Iubirea Legei.

După această idee, ar fi în religie un principiu de credință că „Dumnezeu este iubire"; putem *adora* în el ființa iubitoare (care are pentru oameni iubirea îngăduinței morale, când ei se supun legei sale sfinte) *Tatăl;* mai mult, întrucât se manifestă în Ideia de conservare suverană, tipul umanității creata de el și iubită de el, putem să adorăm *Fiul;* putem însfârșit, întrucât supunerea această îngăduință condițională, acordului oamenilor cu ceiace el

www.dacoromanica.ro

da drept condiţie a acestei iubiri îngaduitoare, şi vădeşte astfel o iubire întemeiata pe înţelepciune, să adorăm *Sfântul-Spirit:* dar nu-l putem, la dreptul vorbind, *invoca* sub atâtea personalităţi (ceiace ar indica o diversitate de esenţă, pe când el nu e decât unul şi singur de-apururea) ci îl putem invoca în numele obiectului pe care el însuşi îl cinsteşte şi iubeşte Suveran, şi cu care avem dorinţa ca şi datoria să rămânem uniţi moralmente. De altfel nu e îngăduit decât unei simple formule clasice a unei credinţe preoţeşti de a profesa speculativ credinţa într'o natura divină sub aceasta întreita calitate, pentru a deosebi aceasta credinţa de celelalte soiuri de credinţe provenind din isvoare istorice, şi foarte puţini oameni sunt în stare de a avea un concept limpede şi determinat (care sa nu fie expus la nici o neînţelegere); discuţia acestei profesii de credinţă e rezervata doctorilor care (în calitatea lor de interpreţi savanţi şi filosofici ai Cărţii Sfinte) au între ei relaţii spre a se pune de acord asupra înţelesului ce trebue dat, căci nu totul ţine de inteligenţa obicinuită şi nu totul corespunde nevoilor timpului nostru, în timp ce pe de alta parte, credinţa literala simpla corupe adevărata intenţie religioasă, în loc s'o înbunătăţească.

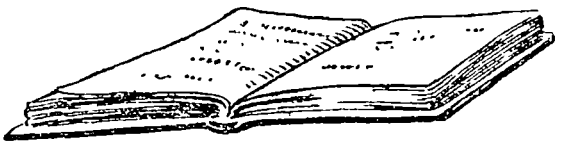

www.dacoromanica.ro

PARTEA PATRA

Despre cultul adevărat şi cultul falş, sau despre religie şi preoţie

E un semn al începutului dominaţiei principiului bun şi un semn al „sosirii domniei lui Dumnezeu printre noi" răspândirea *publică* a principiilor acestei domnii; căci în lumea inteligibilă, domnia lui Dumnezeu există de-acum de 'ndată ce au prins rădăcini pretutindeni principiile care au singure puterea de a o înfăptui, deşi deplina apariţie a acestei domnii în lumea fenomenelor poate fi socotită într'un timp extrem de depărtat. Am văzut că alcătuirea unei republici morale e pentru toţi o datorie de natură particulară şi dacă e adevărat că putem ajunge, întrucât fiecare îşi împlineşte datoria în parte, la un *acord întâmplător* al tuturor în vederea binelui comun, fără a fi nevoe pentru aceasta de o dispoziţie particulară, nu putem totuşi nădăjdui în acest acord al tuturor, afară numai dacă nu le impunem datoria specială de a se uni între ei, spre a urmări acelaş scop, şi de a întemeia o *Republică* pusă sub egida legilor morale spre a respinge în massă, şi prin urmare cu mai multă putere atacurile principiului rău (căruia în parte oamenii sunt foarte porniţi să-i slujească de unealtă). Am mai văzut că această republică în calitate de *Domnie a lui Dumnezeu*, omul n'ar putea-o întemeia decât prin ajutorul *religiei* şi această domnie însfârşit, pentru ca religia să fie publică (deoiace e necesar într'o republică) poate fi representată sub forma sensibilă a unei *Biserici* pe care oamenii sunt deci obligaţi s'o întemeeze, căci organizarea ei e o sarcină care le-a fost lăsată şi care li se poate pretinde.

Dar a întemeia o Biserică, adică o republică condusă de legi religioase, e ceva care pare să ceară mai multă înţelepciune (atât sub raportul spiritului cât diu punctul de vedere al bunei intenţii) decât am putea într'adevăr aştepta dela oameni; pare mai cu seamă că binele moral, urmărit de această instituţie, ar trebui *presu-*

www.dacoromanica.ro

pus în oameni, pentru a putea întemeia Biserica. De fapt e un non sens să spunem că *oamenii* ar trebui să *întemeieze* un regat al lui Dumnezeu (precum se spune, pe drept, că pot întemeia regatul unui rege-om); Dumnezeu trebue să fie însuşi autorul regatului său. Dar fiind dat ca noi nu ştim ce face Dumnezeu face de-a dreptul pentru a traduce în fapte ideia unui regat al cărui şef este, iar noi cetaţeni supuşi, dupa chemarea morală pe care o aflam în noi, când ştim bine ce trebue sa facem pentru a fi susceptibili de a deveni membrii acestui regat, aceasta idee puţin intereseaza dacă raţiunea sau Scriptura a stârnit'o şi a facut-o *publica* în neamul omenesc ne va obliga totuşi sa organizam o Biserica, având pe Dumnezeu însuşi drept întemeetor şi prin urmare drept autor al *constituţ'ei* e. Dar oamenii totuşi, ca membrii şi cetaţeni liberi ai acestui regat sunt, în toate cazurile, autorii *organizaţiei*, întrucât acei dintre ei care au primit misiunea să i administreze afacerile public, alcatuesc *administraţia*, sunt slujitorii Bisericei, în timp ce restul oamenilor, colectivitatea supusă legilor alcatuesc *obştea*.

O religie întemeiata pe raţiunea pura nu admite, fiind credinţa publică religioasă, decât simpla idee a unei Biserici (acea a unei Biserici nevazute) şi numai Biserica vizibilă, care e întemeiată pe statute trebue şi poate primi o organizaţie din partea oamenilor; prin urmare, a sluji sub ordinile principiului bun în religia raţiunii pure nu înseamna ca împlineşti un cult bisericesc, şi aceasta religie n'are slujitori legali, *funcţionari* ai unei republici morale; fiecare membru primeşte direct ordinele legislatorului Suveran. Dar cum totuşi, având în vedere toate datoriile noastre (pe care deasemenea trebue sa le privim ca porunci divine) suntem pururea în serviciul lui Dumnezeu, *religia raţiunei pure* va avea pentru toţi oamenii gânditori drept *slujitori* (fără a-i avea *slujbaşi);* nu vor putea fi, pentru aceasta, numiţi slujitorii unei Biserici (adică a unei biserici vizibile, singura de care e vorba aci). Totuşi, întrucât orice Biserică întemeiata pe legi statuare nu poate fi Biserica adevarata decât atâta întrucât e în ea un principiu care o apropie pururea de credinţa raţionala pura (aceia care, a tunci când e practica, constitue la drept vorbind religia în orice credinţa) şi ajunge sa poata exista fără credinţa preoţească (şi tot ce e istoric în această credinţa); noi vom putea spune, cu toate acestea, că aceste legi şi slujitorii Bisericei întemeiata pe ele au în vedere *o slujbă* (un *cult)* al Bisericei, dacă învăţamintele slujitorilor acelei Biserici şi dispoziţiile pe care le iau ţintesc la acest scop suprem (o credinţă religioasă publică). Din potriva, când vedem că slujitorii unei Biserici nu fac nici un caz din acest scop, ba declară condamnabilă maxima care îndeamnă la o apropiere

www.dacoromanica.ro

tot mai mare de acest scop și proclama că legamantul de ceiace e istoric și statuar în credința preoțească e singurul lucru sfințitor, se poate pe drept arunca asupra lor acuzarea de a sluji rău Biserica sau ceiace e reprezentat prin ea) colectivitatea morală condusă de principiul binelui.

Firul conducător al conștiinței în domeniul credinței

Intrebarea care se pune aci nu e de a ști în ce fel trebue să ne călăuzim conștiința (căci ea n'are nevoe de calauza; e de-ajuns s'o avem pe ea) ci mai curând în ce fel aceasta conștiință poate sluji de fir conducător în hotarârile morale gingașe.

Conștiința e o cunoștința care prin ea însași e o datorie. Dar cum putem concepe aceasta, fiind dat că cunoștința tuturor reprezentarilor noastre pare sa fie necesară numai cand ne punem din punct de vedere logic, și prin urmare pururea condițional, când voim să facem limpede reprezentarea, și deci n'ar putea fi o datorie necondiționata?

E în morala un principiu fundamental care n'are nevoe să fie demonstrat: anume, *nu trebue sa ne îngaduim nimic, daca nu suntem siguri ca e bine (quod dubitas, ne feceris!* Pliniu). *Inainte de* a porni o acțiune, *a ști* ca e dreapta, e, prin urmare, pentru mine o datorie absoluta. A socoti despre o acțiune oarecare ca e bună sau e rea, e ceva care privește cunoștința, nu conștiința. Nu e de altfel absolută nevoe să știm, dintre toate acțiunile posibile, dacă sunt bune sau rele. Dar pentru a porni o acțiune, trebue nu numai s'o judec și s'o cred bună, dar să fiu și *sigur* că nu e rea; și această cerința e un postulat al conștiinței morale cu care se afla în opoziție *probabilismul*, adică principiul care îngadue să împlinim o faptă de 'ndata ce credem numai că poate fi îngăduită. S'ar mai putea defini conștiința: *facultatea morală* de a *judeca, judecându-se pe sine însăși;* dar aceasta definiție ar avea nevoe de a fi precedată de o lămurire a conceptelor de care se slujește. Nu fapte, cazuri ce se afla sub lege, trebue să judec conștiința; acest lucru privește rațiunea, atâta întru cât e subiectivă și practică (ocupându se astfel de *cazuri de conștiință* și creând cazuistica, un fel de dialectică a conștiinței morale); aici, dimpotrivă, rațiunea e aceia care trebue sa se judece pe sine și sa hotărască dacă într'adevăr a pus în prețuirea faptelor toata circumspecția necesara (spre a vedea dacă sunt bune sau rele) și care citează pe om la bara pentru a se sluji de mărturia lui, *favorabilă* sau *defavorabilă*, spre a se pronunța asupra acestui punct.

Să luăm, bunăoară, un inchizitor atât de convins de adevărul credinței sale, singura credință positivă adevărată, că s'ar

www.dacoromanica.ro

lasa martirizat pentru ea, şi să presupunem că are să se pronunţe asupra unui eretic (de altfel bun cetăţean) acuzat de necredinţă; ei bine, vă întreb, daca se hotărăşte pentru o condamnare la moarte, se poate spune ca a judecat după conştiinţa sa (eronată, e sigur) şi nu i se poate, dimpotrivă, reproşa de a se fi purtat absolut *fără conştiinţa*, fie că s'a înşelat, fie că a facut rau conştient, întrucat i se poate arunca în faţa că în asemenea caz niciodată nu putea fi în întregime sigur de a nu risca vre o nedreptate, pronunţând pedeapsa cu moartea. El credea cu tarie, fara îndoială, totul ne face sa presupunem, ca o voinţa divina cunoscuta în chip supranatural, mulţumită unei revelaţii (analoaga poate cu *consolut fara conştiinţă*, fie ca s'a înşelat, fie că a facut rău conştient peasca şi necredinţa şi pe ticălos. Dar avea el efectiv asupra doctrinei revelate şi a înţelesului ce trebue dat o siguranţă atât de absoluta spre a ucide apoi în virtutea ei un om? Ca i e interzis sa ridice viaţa unui om pentru pricini de credinţa religioasa, iată un lucru sigur, afara numai daca (sa facem cele mai mari concesii) o voinţa divina, extraordinar ajunsa la cunoştinţa sa, n'a poruncit altfel. Dar aceasta voinţa teribila, a exprimat'o vreodata Dumnezeu? e un fapt care se reazima pe documente istorice şi nu e niciodata apodictic sigur. La urma urmei aceasta revelaţie tot prin oameni a venit şi tot oamenii au interpretat'o; şi chiar când i s'ar parea că i vine de adreptul dela Dumnezeu (asemenea poruncii pe care a primit'o Abraham sa şi ucida fiul ca pe un miel) s'ar putea foarte bine sa se înşele asupra acestui lucru. S'ar expune în acest caz să faptuiasca un act întru totul nedrept, şi în chipul acesta s'ar purta fara conştiinţa. Trebue să păstram aceiaşi atitudine faţă de orice credinţa istorică şi fenomenala; e totdauna *posibil* sa cuprinda o eroare şi înseamnă sa acţionam fără conştiinţă, dat fiind ca oriace prescris sau îngadue poate fi nedrept, dacă ne luam dupa aceasta credinţa cu riscul de a viola o datorie umana sigură prin ea însăşi.

Să mergem mai departe; sa luăm un act prescris de o lege revelata în acest chip positiv (sau socotit ca atare) — şi care e îngăduit prin el însuşi: autorităţile preoţeşti pot oare, în virtutea pretinsei lor convingeri să impue poporului sa l primească (spre marea pagubă a profesiei lor) *ca un articol de credinţa?* Convingerea lor nefiind întemeiata decât pe dovezi istorice şi (dacă cercetează puţin) poporul socotind că e totdeauna absolut posibil ca o greş ala sa se fi strecurat în texte sau în interpretarea lor, preoţimea ar constrânge poporul sa priveasca, cel puţin interior, ca fiind tot atât de adevărat ca şi credinţa sa în Dumnezeu, sau cu alte cuvinte să profeseze întrucâtva în prezenţa lui Dumnezeu, un lucru pe care totuşi nu-l cunoaşte ca fiind astfel cu

www.dacoromanica.ro

siguranță: să ție, bunăoara, desemnarea unei zile fixe în vederea manifestațiilor publice și periodice ale pietații, ca direct facută de Dumnezeu însuși, cu titlu de element esențial al religiei, sau sa profeseze că cr de cu tarie în adevarul unui mister pe care nu e măcar în stare să l priceapă. Preotul, în acest caz, și ar încarca singur conștiința, impunând altora o credința de care nici el nu poate fi pe deplin convins, și s'ar cuveni deci sa cugete la ceiace face căci va av a de răspuns la toate abuzurile ce se vor naște pe urma unei astfel de credințe slugarnice. Tot astfel se poate ca ceiace e crezut să fie adevărul și în acelaș timp să existe nesinceritate în credința (sau chiar în simpla profesiune internă a acestei cr dințe) ceiace e în sine condamnabil.

Am observat mai sus ca de îndata ce au dat de gustul liber tații de a gândi, oameni încovoiați altă dată sub jugul servil al credinței (bunăoara protestanții) se socotesc într'un fel oarecare numai decât ca înnobilați, întrucât au mai puține lucruri de crezut (mai puțin din acele lucruri pozitive care fac obiectul prescripțiilor bisericești); exact contrariul se produce la cei care nici n'au putut nici n'au voit sa faca o încercare de acest fel, caci au drept principiu că e prudent sa crezi mai bine prea mult, decât prea puțin. Ceiace facem mai mult, prin exces de zel, nu poate fi într'adevar nici odată dăunator și poate fi câte odata avantajos. Pe o iluzie de acest fel, care face din rea credință în manturis'rile de credința religioasa, un principiu (primit cu atât mai multa ușurință, cu cât religia șterge toate greșelile și prin urmare întoarce în bine chiar această r a credință) se întemeiază ceiace se numește maxima siguranței în chestiile de credință *(argumentum a tuto)*. Daca ceiace proclam ca fiind d la Dumnezeu se întâmpla sa fie adevărat, în acest caz am nemer o; dacă e falș, dar în sine nimic care sa fie oprit, am crezut doar prea mult, ceiace evident nu era trebuincios, impunându mi prin aceasta un surplus de suferință, dar nefaptuind o crimă. Reaua credință a unei astfel de scuze expune pe om la *violentarea conștiinței sale morale* îngăduindu i să dea drept sigur, chiar în fața lui Dumnezeu, un lucru pe care l știe astfel încât nu poate fi promovat cu o credință absolută, dar toate acestea *n'au pentru fățarnic absolut nici o însemnătate.* Adevarata maxima a siguranței, singura compatibila cu religia cere tocmai contrariul: tot ceiace mi e dat ca mijloc sau condiție de mântuire, nu de catre rațiunea mea personala, ci numai prin revelație, tot ceiace nu pot admite în profesia mea de credința de cât în virtutea unei credințe istorice și pe care n'o contrazice prin cipiul pur de morala, dacă nu pot crede și afirma ca sigur, nici nu l pot înlătura ca fiind cu siguranță falș. Totuși, fără a lua vreo hotarâre asupra acestui punct, daca se cuprinde în el ceva bun,

www.dacoromanica.ro

cred ca voi avea partea mea, dacă nu ma fac nedemn (în vre un fel oarecare) prin lipsa intenţiei morale în buna mea purtare. In aceasta maximă se afla siguranţa morala adevarată acea care are preţ în ochii conştiinţei (cea mai mare care poate fi ceruta de om); în timp ce e maximul de riscuri şi n siguranţa suprema în ceiace se pretinde a fi un mijloc de prudenţa slujind a evita în chip viclean gravul prejudiciu care ne-ar putea veni dela ne profesiune, căci voind sa ţinem de amândoua taberile, ne expunem să perdem bunel graţii şi ale uneia şi ale celeilalte.

Dacă redactorul unui simbol, doctrinarul unei Biserici sau însfârşit vre un om oarecare, întrucât fiecare trebue sa poată sa şi marturisească sie şi interior că el crede cu tărie în proporţiile care-i sunt revelate de Dumnezeu, şi ar pune întrebarea a ceasta: Ai îndrazni oare sa afirmi, în prezenţa Fiinţei care scrutează adâncul inimelor noastre, pe ce ai mai d preţ şi mai sfant adevarul acestor propoziţii?

Ar trebui sa am despre fir a omenească (care totuşi nu e incapabila de bine într'o asemenea masura) o ideie foarte defavorabila pentru a nu presupune ca cel mai îndraznet propovaduitor de credinţa ar fi atunci cuprins de teama. Dar daca e astfel, putem noi oare în conştiinţa sa continuăm a cere oamenilor o declaraţie de credinţa fara restricţie şi sa avem îndrăzneala sa le prezentam aceste protestari ca o datorie şi o cerinţa a cultului, căl când astfel în picioare libertatea omeneasca, ceruta totuşi în toate lucrurile morale (astfel precum e acceptarea unei religii) şi nelă sând nici un locşor bunei voinţe care proclamă: „Cred, Doamne, ajută necredinţei mele!"

Despre Harul divin

Binele de care e capabil omul prin sine însuşi în virtutea legilor libertaţei, în opoziţie cu cel pe care nu l poate împlini decât cu un ajutor supranatural, îl putem numi *Natura* spre a l deosebi de *Har*. Intrebuinţând prima expresie nu voim sa facem sa se creada ca e vorba de o proprietate fisica distincta a libertaţei, ci numai ca avem de aface cu o putere pe care o reguleaza *legile* (virtuţei) de care avem cel puţin cunoştinţă şi căreia, raţiunea, întrucât puterea *e analoagă naturei*, îi aplica o metoda vizibilă şi inteligibilă; în ceiace priveşte *harul*, din potriva, ramânem cufundaţi într'o neştiinţa totală, neştiind nici când, nici cum, nici în ce grad acţionează în noi, raţiunea fiind aci, ca în toate chestiile cu privire la supranatural (din care moralitatea, ca *sfintenie*, face parte) cu totul lipsită de cunoştinţa legilor, în virtutea cărora opereaza harul.

www.dacoromanica.ro

Că la facultatea noastră morală necompletă, trebue s'o mărturisim și chiar imperfect pura, sau cel puțin slaba, se adaogă ceva supranatural care ne ajuta să ne împlinim toata datoria, iată un concept transcedent și o simplă Idee a carei realitate nu ne o poate garanta nici o experiența. Și chiar ca ide , dintr'un punct de vedere curat practic, e o foarte mare îndrazneală s'o admitem, căci e greu de împăcat cu rațiunea, întrucât trebue, spre a ni se atribui un merit ca cel de a ne purta bine moralmente, ca actele noastre sa nu fie datorite unei influ nțe străine, ci sa fie dimpotrivă rezultatul celei mai bune întrebuințări a energiilor noastre personale. Ca e cu neputință acestor doi agenți sa coexiste (și sa meargă unul alături de celălalt) iată ceiace nu se poate dovedi, caci libertatea însași deși în conceptul ei nu intra nimic supranatural, ne ramâne totuși, în ce privește posibilitatea ei, tot atât de nepricepută ca și supranaturalul, pe care am voi sa l primim ca întregitorul determinarei sale spontane, dar defectuoase.

Dar în timp ce cunoaștem cel puțin *legile* după care libertatea trebue sa se determine (vreau sa spun legile morale) suntem incapabili să știm cel mai mic lucru cu privire la ajutorul supranaral; nu știm daca de la ea provine într'ad var în noi o perceptibilă forță morală sau ch'ar în ce caz și sub ce condiții ni e îngaduit să ne bizuim pe ea; și prin urmare în afară de presupunerea gene rala că ceiace natura nu poate în noi, harul împlinește, numai să fi întrebuințat natura (adică propriile noastre forțe) în masura posibilului, nu putem face nicio altă întrebuințare a acestei Id i: nu știm nici în ce chip (în afară de silințele noastre constante de a ne purta bine) am putea atrage asupra ne această cooperație a harului nici cum ar fi posibil de a determina în ce cazuri am putea nadajdui în ajutorul lui. Această idee ne depășește astfel cu totul, și se cade de altfel să ne ținem la o distanță respectuoasă, ca de un lucru sfânt. Vom câștiga, evitând o iluzie care ne ar face să credem că împlinim noi înșine minuni sau ca vedem facându-se minuni în noi, ceiace ne ar face cu totul neputincioși să mai întrebuințăm rațiunea și ne ar îmbia la acea nepăsare, în virtutea căreia așteptăm de sus, într'o pasivă inacțiune, ceiace ar trebui să cautam în noi înșine.

Mai rămâne sa tratăm despre uneltele harului.

Rugăciunea concepută ca un cult *formal*, ca un cult *interior* al lui Dumnezeu, prin urmare ca o unealtă de grație, e o eroare superstițioasă (un fetișism); căci ea nu e altceva d cât *o declarație* făcuta a *dorințelor* noastre unei ființe care n'are nicio nevoe să i se explice sentimentele noastre intime; n'au prin urmare altă valoare decât zero; nu împlinim rugându-ne, nici una din datoriile impuse de poruncile dumneze ști și prin urmare nu poate fi efec-

www.dacoromanica.ro

tiv în slujba lui Dumnezeu. Să dorești sa fi placut lui Dumnezeu prin intențiile și faptele tale, s'o dorești din toată inima, întovarășind toate faptele cu sentimentul că le închini în serviciul lui Dumnezeu iata *spiritul rugaciunci* care poate, care trebue „fără încetare" să existe în tine. A învalui aceasta dorință (fie și interior) în cuvinte și formule, acest lucru poate cel mult avea valoarea unui mijloc care sa însufleţească, la anumite date, acele sentimente care exista în noi, dar aceasta nu poate avea imediat nici un raport cu bunavoința divină, și deci nici nu poate fi o datorie individuala; căci un mijloc nu poate fi prescris decât celui care are nevoe de el, pentru țeluri determinate, și nu e adevărat că fiecare om are nevoe de unelta de care voi bim (adica sa stea de vorbă în sine cu *sine însuși*, presupunând ca în chipul acesta, ar sta de vorba cu Dumnezeu în chip mult mai inteligent). Dimpotrivă, silindu ne sa purificam mereu și sa înălțam intenția noastră morală, însufleţim în noi acel unic spirit al rugaciunei (și în chip suficient) spre a ne putea lipsi de litera rugaciunei (cel puțin în ceiace ne privește).

Frecventarea bisericei, conceputa ca un fel solemn de a oferi lui Dumnezeu într'o Biserica un *cult exterior* carecare, e din acest punct de vedere representarea sensibila a unirei credincioșilor și constitue nu numai, cu privire la *indivizi*, un mijloc prețios de *edificare*, ci înca, în ceace-i privește ca cetățeni ai unui Stat d vin, o datorie imediat obligatorie pentru *ei toți*. Presupunând ca o astfel de Biserica nu cuprinde ceremonii care duc la idolatrie sau stingheresc conștiința: ceiace, bunăoară, ar fi cazul anumitor adorații adresate lui Dumnezeu personificat în bunatatea-i infinita sub numele unui om, întrucât representarea sensibila a Ființei supreme e contrarie preceptului rațiunei: *„Nu-ți vei face chip cioplit..." etc.* A voi să faci, prin ea însași, din aceasta frecventare o *un liă de grație*, ca și cum ar însemna ca prin aceasta slujești direct lui Dumnezeu și ca la cel brarea unei astfel de ceremonii (care e simpla representare sensibila a *universalității* religiei) Dumnezeu a atașat haruri speciale, e o greșeala în perfect acord marturisesc, cu felul de a gândi al oricărui bun *cetațean* al unui *Stat politic*, dar care nu numai că nu contribue cu nimic să dea omului calitatea de bun *cetațean al împarației lui Dumnezeu*, dar care falșifica pe de asupra această calitate și servește să ascundă sub culori înșelătoare, de ochii tuturor, puținul fond moral al intențiilor.

Consacrarea solemna, care n'are loc decât odata, la obștea Bisericei, adica *admiterea unui nou membru în Biserica* (la creștini, ceremonia *botezului)* e o solemnitate de mare importanță care

www.dacoromanica.ro

impune mari obligații, atât neofitului, dacă e capabil să profes ze el însuși cr dința sa, cât și martorilor care se angajează sa l creasca în aceasta credința cu luare aminte; scopul e sfânt (întrucât tinde să facă un cetațean al Statului divin) dar în sine consacra rea nu e sfânta; nu e deci *o unelta de grație* cu toata însemnatat a care i se da în primele timpuri ale creștinismului. Actele preo ț'ști, preoțimea ar fi în general dominația usurpata pe care cle rul și o aroga asupra sufletelor, facând sa se creadă ca are posesiunea exclus va a uneltelor pentru obținerea harului.

Toate iluziile asemanatoare pe care omul și le face singur în materie religioasa pornesc dela un principiu comun. Din toate atributele lui Dumnezeu, sfințenie, bunătate și dreptate, el nu vrea sa rețic de obic i decât pe cel de-al doilea și se leaga de ele numai decât, spre a scapa astfel de condiția care l sp rie de a și îndrepta viața catre sfințenie. A fi un bun *servitor* e lucru obositor (ți se vorbește totdeauna de datorii); astfel ca omul dorește sa fie mai curând un *favorit*, întrucât indulgența va fi mare față de el și daca ar greși prea grav în calea datoriei sale, intervenția altuia în extrema favoare, va repara totul, el ramânând pur și simplul valet ce era. Dar spre a și asigura prin vre o aparența posib lita tea intenției lui, transpune în Dumnezeu, ca de obicei, conceptul pe care l are despre oameni (fara a excepta greșelile lor); pilda celor mai buni dinti *șefii speciei noastre* îi arata ca severitatea legis lativa, grația binefacătoare și justiția riguroasă nu acționeaza (cum ar trebui sa fie) fiecare izolat și prin ea însași asupra cu prinsului moral al actelor ind vidului, ci se *amestecă* în gândul monarhului uman când își ia hotarârile și că prin urmare e d ajuns să dobândești favoar a unuia din aceste atribute, înțelepciu ne fragila a voinței omenești, pentru a determina celelalte la in dulgența; și fiind astfel, nadajdueste sa poată procede astfel și cu Dumnezeu, îndreptându-se doar catre *grația lui.* Iata de ce era însemnat pentru religie sa separe atributele lui Dumnezeu sau mai curând raporturile sale cu oamenii, ajutându se de ideia un i personalitați tripl', idee mulțumită careia prin analogie trebue sa concepem aceasta distincție și să cunoaștem fiecare din aceste a tribute, luate aparte. In acest scop, omul se d dă la toate demonstrațiile ceremonioase imaginabile p care le crede în stare sa do vedeasca marele *respect* pe care l are pentru poruncile divine, fără a avea nevoe sa le mai *practice;* și voind ca rugile sale inerte să slujească ele însile a repara călcările de lege, el exclama: „Doamne! Doamne!" numai pentru a nu avea nevoe „să împlin asca voința Tatălui ceresc" ajungând astfel să aibe despre ceremoniile care nu trebue sa fie decât mijloace destinate să însufleteasca senti mente într'adevăr practice, ideia că ele sunt în sine unelte de

www.dacoromanica.ro

graţie. El hotărăşte chiar că trebue să credem aceasta, şi face din această credinţă un element esenţial al religiei (care pentru omul din popor, nu e decât acest lucru) lăsând în grija binevoitoare a Providenţei să facă din el un om mai bun, în timp ce el se dă *devoţiunei (habotn'ciei)*, chip pasiv de a arata respectul pentru legea lui Dumnezeu, în loc sa se straduiască să fie *v'rtuos* (c' ia ce-l obligă să cheltuiască puterile lui în împlinirea datoriei, căci virtutea şi devoţiunea pot numai mulţum'tă unirei lor să alcătuiasca ideia pe care o exprima cuvântul *pietate sentimentul* adevarat al *religiei.*

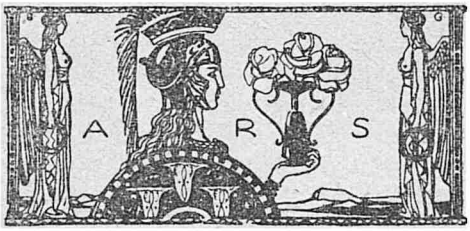

www.dacoromanica.ro

Filosofie morală şi religioasă

1. Ştiinţă şi Morală

Două lucruri umplu sufletul de o admiraţie şi un respect pururi a nou şi care cresc pe masura ce gândirea staruie tot mai mult asupra lor; *cerul înstelat deasupra noastra, legea morala înnauntrul nostru.* Nu am nevoe să le caut şi sa le ghicesc caşi cum ar fi învaluite în ceţuri sau situate dincolo de orizontul meu, în tr'o regiune inaccesib'lă; le văd înaintea mea şi le leg îndata de conştiinţa existenţei mele. Prima parte, de locul pe care l ocup în lumea exterioara şi ea întinde acest raport al f inţei mele cu lucrurile sensibile la spaţiul acesta imens în care lumile se adaogă lumilor şi sistemele sistemelor, şi la toată durata fara margin a mişcarei lor periodice. Cea de a doua parte de eul meu nevazut, de p rsonalitatea mea, şi mă pune într'o lume care poseda adevarata infinitud ne, dar unde numai priceperea s'ngura poate pătrunde, şi de care mă recunosc legat printr'un raport nu numai contiu ent, dar universal şi necesar (raport pe care l întind de asemenea la toate aceste lumi vizibile). Intr'una, vederea unei mulţimi uriaşe de lumi stârpeşte aproape însemnatatea mea, atata întrucat ma socot o *creatura animala* care (nu se ştie cum) dupa ce s'a bucurat de viaţă într'un scurt spaţiu de timp, trebue să restituie materia din care e formata, planetei pe care o locueşte (ş' care, e ea însăşi, nu e decât un punct în univers). Cealaltă parte, dinpotrivă, înalţă infinit valoarea mea, ca *inteligenţa*, prin p rsonalitatea mea în care legea morală îmi descoperă o viaţă independ nta de an'malitate şi chiar de orice lume sensibilă, cel puţin atât cât se poate judeca după destinaţia pe care aceasta lege o da existenţei mele şi care departe de a fi mărginită la condiţiil şi limitele acestei vieţi, se întinde la infinit.

Dacă admiraţia şi respectul ne pot îndemna la studiul acestor lucruri, ele nu pot ţine loc de studiu. Ce trebue deci să facem spre a porni acest studiu într'un chip folositor şi demn de sublimul obiectului? Avem pilde care ne pot sluji de avertisment şi

www.dacoromanica.ro

sunt altele care ne pot sluji de model. Contemplarea lumii a început prin spectacolul cel mai măreț pe care l pot presupune simțurile omului și pe care-l poate îmbrățișa priceperea noastră toată și a sfârșit — prin astrologie. Morala purceasă din atributul cel mai nobil al firei omenești, un atribut a cărui desvoltare și cultură au urmari fără margini, a sfârșit prin fanatism și superstiție. Acesta e destinul tuturor încercărilor noui, a căror cea mai bună parte presupune o întrebuințare a rațiunei care nu rezultă spontan dintr'un exercițiu des, ca exercițiul picioarelor, mai cu seamă când e vorba de proprietăți ce nu pot fi imediat arătate în experiența comună. Dar când, deș' tarziu, oamenii și-au facut o maximă de a începe prin a cerceta bine toți pașii pe care trebue să i facă rațiunea și să n'o lase să se depărteze dela linia trasă de o metodă bine precizata de mai înainte, atunci știința sistemului lumei a primit o direcție cu totul alta, și mulțumita acestei direcții a ajuns la rezultate neînchipuit mai norocoase. Căderea unei pietre, mișcările unei praștii, descompuse în elementele și forțele care se vădesc și matematic studiate, produse în fine acea cunoștință, limpede și de acum neclintită a sistemului lumei, cu nadejdea de a o putea extinde prin noui observații, dar fără teama că ar puteă fi vreodata răsturnată.

Această pilda trebue să ne îndemne să urmăm aceiași cale în studiul dispozițiilor morale ale firei noastre, făcându-ne să nădăjduim în aceleași isbânzi. Avem într'un fel oarecare la îndemână pilde de judecăți morale ale rațiunei. Descompunându le în conceptele lor elementare și, pentrucă metoda *matematică* nu se poate aplica aci, procedând asemenea *chimistului*, adică cercand, prin experiențe repetate asupra rațiunei comune, să obținem *separarea* empiricului de rațional, care se pot găsi în aceste pilde, vom puteă să le arătam și pe unul și pe cellalt *pure*, dovedind ceiace fie care în parte poate face izolat: în chipul acesta ne ferim, pe deoparte de greșelile firești la o judecată primara încă și neexersata și pe de alta parte (ceiace e mult mai folositor) de acele *extravaganțe* care, asemenea extravaganțelor adepților pietrei filosofale, înlăturând orice investigație metodică și orice cunoștință a naturei, fagăduesc tezaure imaginare și ne fac să perdem pe cele adevărate. Intr'un cuvânt știința (întreprindere condusă critic și metodic) e poarta strâmtă care duce la *doctrina înțelepciunei*, dacă înțelegem prin aceasta, nu numai cunoașterea a ceiace *trebue* să facem, dar și aceia a regulelor pe care trebue să le urmeze *maeștrii* pentru a pregăti și a învața pe alții drumul înțelepciunii și a-l feri de greșeli. Filosofia trebue să rămâe totdeauna paznica acestei științe și dacă publicul nu se interesează de loc de aceste subtile cercetări, se intereseaza cel puțin de *doctrine*, care multumita acestor lucrări, pot apare în adevărata lor lumină.

www.dacoromanica.ro

2. Despre valoarea absolută a bunei-voinţi şi despre noţiunea datoriei

Din tot ceiace putem concepe în această lume şi chiar în general afară din această lume, un singur lucru poate fi socotit de bun fără restricţie, şi anume o *bună* voinţă. Inteligenţa, fineţea, judecata şi toate *talentele* spiritului, sau curajul, hotărârea, stăruinţa, calităţi ale *temperamentului* sunt desigur lucruri bune şi de dorit din multe puncte de vedere; dar aceste daruri ale naturei pot fi deasemenea cu totul rele şi daunatoare când voinţa, care face uz de ele şi care alcătueşte astfel în mod esenţial, ceiace se numeşte *caracter*, nu e bună. Tot astfel cu *darurile soartei*. Puterea, bogaţia, onoarea, sănătatea chiar, orice bun, şi chiar acea perfecta mulţumire de starea sa, care se numeşte *fericire*, toate aceste lucruri ne dau o încredere în noi, care degenerează adesea în încrezare când nu e de faţa o bună voinţă care să le împiedice sa exercite o rea influenţă asupra spiritului şi pentru a aduna toate faptele noastre în jurul unui principiu universal legitim. Să mai adăogam ca un spectator cuminte şi desinteresat nu poate vedea cu mulţumire ca totul sa isbândească unei fiinţe lipsită de orice trăsătura de bunăvoinţă, şi astfel bunavoinţa pare a fi o condiţie indispensabilă pentru a merita fericirea

Există calităţi favorabile acestei bune voinţe şi ii pot face acţiunea mult mai uşoară, dar care n'au totuşi nici o valoare intrinsecă absolută, căci ele presupun totdeauna o bună voinţă care restrange preţuirea, acordată pe drept de altminteri, şi nu ne îngăduie sa le socotim absolut bune. Moderaţia în afecţie şi pasiuni, stapânirea de sine şi sângele rece nu sunt numai calitaţi bune în anumite privinţe, dar aceste calităţi par a constitui o parte din valoarea *intrinseca* a persoanei; totuşi mai e mult până să fie socotite bune fără restricţie (deşi cei vechi le au dărnuit o valoare absolută). Intr'adevar, fără principiile unei bune voinţe, ele pot deveni foarte rele, şi sângele rece al unui scelerat nu numai că l face mult ma periculos, dar şi mult mai de disprţuit dupa aceia.

Buna voinţa nu şi primeşte valoarea dela efectele sau rezultatele ei, nici dela puterea de a atinge cutare sau cutare ţel, ci nu-

www.dacoromanica.ro

mai dela voința, adică din ea însași și privită în ea însași ea ie bue prețuita cu mult superioara a tot ce dace am putea face cu ajutorul ei în vederea unei înclinări, sau a tuturor înclinărilor reunite. Chiar când o soarta contrara sau zgârcenia unei naturi vrăjmașe ar lipsi aceasta voința de toate mijloacel de a și împlini proectel , chiar când cele mai mari sforțari n ar duce la nici un rezultat, și n'ar ramâne decât buna voința singură, ea ar luci cu propria ei lumină ca o piatra prețioasa, caci din sineși scoate toata valoarea ei. Folosul sau nefolosul nu poate nici adaoga, nici scade această valoare. Folosul e numai ca o încadrare care poate sluji la vânzarea mai ușoară a tabloului, sau să atragă asupra lui atenția acelora care nu sunt destul de cunoscători, dar nu sa l recomande adevăraților amatori și să determine valoarea lui.

Totuși în aceasta id ie a valorii absolute care se atribue simplei voințe, fară a ține seama de folos, e ceva atât de ciudat ca, deși e perfect conforma cu rațiunea comună, unii se întreaba în chipfir se dacă nu e aci vre o iluzie a imaginației, produsa de un fals entusiasm și dacă nu ne înșelam cumva interpretand astfel scopul pentru care natura a supus voința noastră catre rațiune. De aceia vom cerceta ac astă idee, punându ne din acest punct de vedere.

Dacă privim alcătuirea firească a unei ființe organizate, adică a unei ființe a carei constituție are de scop viața, socotim principial că în această ființa nu exista organ care să fie mai potrivit scopului pentru care a fost creat. Dacă dand unei ființe rațiune și voința natura n'a avut de scop decât *conservarea ei sa'rea*, într'un cuvânt fericirea acestei ființe, rele masuri ar fi luat încredințând rațiunei grija de a urmări acest scop. Într'adevar, toate acțiunile pe care ființa trebue să le împlinească în acest scop, tot sistemul de purtare pe care trebue sa l urmeze, instinctul i le ar arata cu mult mai multa exactitate și scopul natur ar fi mult mai sigur atins în chipul acesta decât ar putea fi dă către rațiune. Sau dacă ființa cea mai favorizată ar trebui sa primească pe de asupra privilegiul rațiunei, această facultate nu i ar sluji decât ca sa admire fericitele orânduiri ale firei sale, admirandu le, bucurându se și mulțumind cauzei binefăcătoare care i le ar fi dat, și nu pntru a supune facultatea i de a dori acestei călauze slabe și înșelatoare, și a încalca astfel opera naturei. Într'un cuvânt, natura s'ar fi împotrivit ca rațiunea sa serveasca unei *întrebuințari practice* și să aibe orgoliul de a descoperi, cu slaba i vedere tot sistemul fericirei și al mijloacelor de a o gasi. Nu numai că ne ar fi luat libertatea scopurilor, dar și al mijloacelor și le ar fi încredințat pe amandouă instinctului.

Și vedem de fapt că, cu cât o rațiune cultivată se străduește în cautarea bucuriilor vieței și a fericirei, cu atât mai puțin e

www.dacoromanica.ro

omul deplin satisfăcut. De aci provine că cei care se vădesc foarte rafinați în materie de placeri, au un anumit desgust fața de rațiune. Intradevăr, dupa ce au socotit toate avantagiile ce se pot avea nu numai din invenția artelor de lux, dar și din științe (care nu le par a fi în definitiv decât un lux al cunoștinței) ei gasesc în ultimă analiză că mai multă cazna au cheltuit, iar fericirea mai de loc, și cu vremea invidiaza în loc să disprețuiasca poporul de rând, care se lasă mai curând în voia instinctului natural și nu lasă rațiunei decât puțină influența asupra conduitei. Departe de a acuza de nemulțumire sau nerecunoștință fața de bunătatea cauzei care conduce lumea pe cei care înjosesc astfel și privesc ca fără valoare pretinsele avantagii pe care rațiunea ni le poate procura spre fericirea vieței, trebue să recunoaștem că aceasta judecată își are principiul ascuns în aceasta idee că existența noastră are și un alt scop nobil, că rațiunea e în special destinată împlinirii acestui scop și nu spre cautarea fericirei și ca omul trebue să-i subordoneze în mare parte scopurile particulare, ca unei condiții supreme.

Intr'adevăr, daca rațiunea nu e îndestulătoare pentru a conduce în chip sigur voința în alegerea obiectelor sale și în satisfacerea tuturor nevoilor noastre (pe care ea însăși le înmulțește adesea), dacă trebue sa recunoaștem că acest scop ar fi fost cu mult mai sigur atins cu ajutorul unui instinct natural și daca totuși rațiunea ne a fost dată ca o facultate practica, a adica o facultate care trebue să aibe influința asupra *voinței*, întrucât vedem pretutindeni ajunsa în dispozițiile naturei o perfecta apropiere a mijloacelor cu scopurile, atunci adevăratul destin al rațiunei trebue sa fie crearea unei voințe *bune*, nu ca *mijloc*, pentru vre-un scop strain, ci *în sine*, ceiace pretinde necesar rațiunea. Aceasta bună voința, fără îndoială nu va fi singurul bine, binele total, dar trebue privită ca binele suprem și condiția, căreia trebue subordonat oricare alt bine, ba chiar orice dorința de fericire. Totul, aci, e în perfecta concordanță cu înțelepciunea naturei, și daca vedem că educația rațiunei, cerută de primul scop, care e necondițional restrânge în diverse feluri și poate chiar reduce la nimic, cel puțin în această viață, căutarea și posesiunea celui de al doilea scop, care e totdeauna condițional, fericirea, nu trebue să credem că natura lucreaza astfel împotriva scopului ei; căci rațiunea recunoscând ca suprema ei destinare practica e să întemeeze o bună voință, nu poate găsi decât în împlinirea acestei destinații satisfacerea care i e proprie, adică aceia care o procură, când e atins scopul pe care singură l determina, chiar dacă această satisfacere ar fi legata de oarecari cazne din înclinarea contrariată în scopurile ei.

Trebue să desvoltăm conceptul unei voințe bune în sine

www.dacoromanica.ro

şi independent de orice scop ulterior, acel concept pe care l avem totdeauna în vedere în stima pe care o acordam valorii morale a faptelor noastre şi care e condiţia la care trebue să raportăm totul; adică trebue să desvoltăm ceiace în chip firesc se afla de acum în orice minte sanatoasa, căci ac st concept trebue mai curând învăţat, decât explicat. De aceia vom lua conceptul *datorie*, care conţine conceptul bunei voinţe. E adevarat că primul implica anumite restricţii şi anumite obstacole subiective; dar ac ste restricţii şi aceste obstacole departe de a năbuşi celalalt concept şi a-l face de nerecunoscut, il face dimpotriva să iasă la lumina prin contrast şi îl arată deci şi mai strălucitor.

Las de oparte toate acţiunile socotite la început contrarii datoriei, deşi ele pot fi folositoare în cutare sau cutare scop, caci pentru aceste acţiuni nu ne interesează să ştim daca au fost facute *din datorie*, întrucât dimpotrivă caracterul lor e protivnic datoriei. Las deasemenea deoparte acţiunile care sunt într'adevar conforme datoriei, dar pentru care oamenii n'au *nici o înclinare* directă şi pe care nu le făptuesc decât pentrucă sunt îndemnaţi de o altă înclinare; caci e uşor să ne dam seama dacă acţiunea conformă datoriei e facuta din *datorie* sau din interes personal. Aceasta distincţie e mult mai uşoară cand acţiunea e conforma datoriei iar insul pe de asupra are o înclinare *imediata*.

Bunăoară, e fara îndoială conform datoriei ca un negutator să nu şi urce marfa pentru cumparatorii nepricepuţi, şi când face comerţ mare, negutatorul înţelept nu ureă niciodata preţul, ci are un preţ pentru toata lumea, astfel ca şi un copil poate cumpara de la el ca oricare altul. Eşti deci *cinstit* servit, dar nu e de ajuns ca să credem că negutătorul se poarta astfel din datorie şi după vreun principii de cinste; interesul îl îndeamnă, caci nu poate fi vorba aci de înclinare imediata şi nu l putem bănui înzestrat cu dragoste pentru toţi clienţii lui, astfel ca sa nu trateze pe unul mai puţin favorabil decat pe cellalt. Iată deci o acţiune care n'a fost facuta nici din datorie, nici din înclinaţie imediata, ci numai din interes personal.

Din potrivă, dacă e o datorie să ţi păstrezi viaţa, e şi un lucru la care fiecare ţine printr'o înclinare imediată. Tocmai de aceia aceasta grija, uneori atât de plină de nelinişte, n'are nici o valoare intinsecă şi nici un caracter moral.

A fi darnic, atunci când poţi, e o datorie, ba mai mult, sunt anumite firi inibitoare care fără motivul vre un i vanităţi sau interes, găsesc o satisfacţie interioară să raspândească bucurie în jurul lor şi se bucură de bucuria altora, când e provenită din acţiunea lor. Eu susţin totuşi ca în acest caz acţiunea, oricât de conformă datoriei, oricât de placuta, n'are totuşi nicio adevărată

www.dacoromanica.ro

valoare morală, ci e asemenea celorlalte înclinari, bunăoară asemenea ambiției care atunci când din fericire are de obiect un lucru de interes public, conform datoriei și prin urmare onorabil, merită elogii și încurajări, dar nu respectul nostru: căci maxima lipsește atunci caracterului moral care cere o purtare *din datorie* și nu din inclinație. Presupuneți acum că unul din acești oameni binefăcători e copleșit de o durere personală care stinge în inima lui orice milă pentru nefericirea altuia și având mereu puterea de a ajuta pe nefericiți, fără a fi atins de nefericirea lor, absorbit cu totul în sine, el se smulge acelei nesimțiri pentru a veni în ajutorul lor, deși nu e îndemnat de nici o inclinație, dar pentrucă acest lucru e o datorie, purtarea lui are atunci o adevărată valoare morală. Mai mult: dacă inima unui om n'ar fi înzestrată decât în slaba măsură de simpatie; dacă acest om (dinstit de altfel) ar fi rece și nepăsător la suferințele altuia prin temperament și deasemenea pentrucă știind să suporte însuși propriile-i dureri cu curaj și răbdare, ar presupune la alții sau ar cere altora aceiași forță; dacă în sfârșit natura nu s'ar fi ostenit anume să creeze din acest om un filantrop n'ar găsi oare în el un mijloc de a-și da o valoare mult mai mare decât i-ar da-o un temperament milos? Fără îndoială! Și tocmai aci ese în evidență valoarea morală a caracterului, cea mai înaltă din toate, fără pereche, care provine din aceia că facem binele nu din înclinare, ci din datorie.

A-ți asigura propria fericire, e o datorie (cel puțin indirect) căci cel care e nemulțumit de starea lui se poate ușor lăsa dus, în mijlocul grijilor și nevoilor care-l chinuesc de ispita să-și calce datoriile. Dar deasemenea, independent de considerația datoriei toți oamenii găsesc în ei înșiși cea mai puternică și mai adâncă înclinare pentru fericire, căci această idee a fericirei conține și rezumă toate înclinările lor. Numai că preceptele care au de scop fericirea áu de cele mai multe ori îndatorirea de a prejudicia unora dintre înclinări, și de altfel omul nu-și poate face un concept determinat și sigur de acest total al satisfacerii tuturor aplecarilor pe care le denumește fericire. De aceia nu trebue să ne mirăm că o singură înclinare, care făgăduește ceva determinat, și poate fi satisfăcută la un moment precis, trece înaintea unei idei nesigure; un om bolnav de gută bunăoară, poate să se hotărască să facă tot ce-i place deși va trebui să sufere, dar după felul lui de a prețui lucrurile, cel puțin în această împrejurare, nu crede că trebue să sacrifice plăcerea momentului prezent năd jdi , poate zadarnice, a fericirei pe care o dă sănătatea. Dar chiar când această înclinare care îndeamnă pe toți oamenii să-și caute fericirea, nu i-ar determina voința, chiar când sănătatea n'ar fi pentru el cel puțin, un lucru de care ar trebui să ție multă socoteală, ar rămâne încă, în

www.dacoromanica.ro

acèst caz ca şi în toate celelalte, o lege, aceia care porunceşte să lucrezi la fericirea ta, nu din înclinare, ci din datorie şi numai astfel purtarea lui poate avea o adevărata valoare morala.

Fără îndoiala astfel trebue sa înţ legem pasagiile Scripturii unde se ordona să ţi iubeşti aproapele, ba chiar pe inamic. Intr'a devăr, iub rea ca înclinare, nu se porunceşte, dar a face binele din datorie, chiar atunci când nu te îndeamnă nicio înclinare, sau când ne îndepărteaza o firească repugnare, de nebiruit, e o iubire *practica* şi nu o iubire *patologică*, o iubire care stă în voinţa şi nu în tr'o înclinare a simţirii, în principiile care ţi bue să dirijeze pur tarea şi nu într'o g.ngaşă simpatie, şi aceasta iubire e singura care poate fi ordonata.

Cea de a doua propoziţie a mea e că o acţiune făcută din da torie nu-şi ia valoarea morala din *scopul* pe care trebue sa l atinga, ci din maxima care o determina şi că prin urmare această va loare nu depinde de r alitatea obiectului acţiunii, ci *de principiul* dupa care *voinţa* se hotaraşte la aceasta acţiune, abstracţie facând de toate obi ctele facultaţii de a dori. Rezultă limpede din cele de mai sus că scopurile pe care ni le putem propune în acţiunile noa stre şi efectel acestor acţiuni luate ca scopuri şi ca îndemnuri ale voinţei, nu le pot da o valoare absoluta şi morala. Unde stă deci aceasta valoare, daca nu e în raportul dela voinţa la efectul aş teptat? Ea nu poate fi decât în *principiul voinţei*, luat independent de resultatele care pot fi obţinute de acţiune Intr'adevar, voi ţa e pusă între principul sau *a priori*, care e formal, ş mobilul *a pos teriori*, care e material ca între doua drumuri, şi pentruca trebue sa fie d t rminata de unul sau celalalt din aceste princip i, va fi ne cesar determinata de principiul formal al voinţ i în general, când acţiun a va fi facuta din datorie; caci în acest caz orice principiu material îi e înlaturat.

Din cele două propoziţii preced nte, deduc aceas a a treia, ca consecinţa: *datoria e necesitatea de a face o acţiune din respect faţa de leg* . Pot foarte bine avea *înclinare*, dar nic'odata *resp ct* pentru obiectul care trebue sa fie efectul acţiunei m le, tocmai pentruca acest obiect e numai un efect şi nu activitatea unei voinţi. Tot astfel nu pot avea respect pentru o înclinare, fie a mea, fie a altuia; poate sa mi placa în primul caz, şi sa mi fie draga, în al doi lea caz, adică s'o privesc ca favorabila proprului meu interes. Numai c iace e legat de voinţa mea ca principiu şi nu ca efect, ceiace nu slujeşte înclinarea mea, ci o birue sau cel puţin o scoat cu totul din joc şi prin urmare legea, consid rata în ea însăşi, poate fi un ob'ect de respect şi în acelaş timp un ordin. Daca o acţiune facuta din datorie exclud necesar orice influenţa a încli nărilor, şi deci orice obiect al voinţei, nu mai ramâne nimic pentru

www.dacoromanica.ro

a determina voința, decât, obiectiv *legea* și subiectiv *purul respect* pentru această lege practică, prin urmare această maximă, că trebue să ne supunem legei, chiar în paguba înclinărilor.

Astfel valoarea morală a acțiunei nu stă în efectul pe care l aşteptăm, nici în vreun principiu de acțiune care și ar extrage motivul din acest efect; căci toate aceste efecte (o stare mulțumitoare și chiar fericirea altuia) ar putea fi provocate și de alte cauze și nu era nevoe neaparată de voința unei ființe gânditoare. Numai în această voința trebue să căutăm binele suprem și absolut. Prin urmare, *a-ți representa legea* în ea însăși, *lucru pe care desigur numai o ființă rațională îl poate face* și a pune în această representare și nu în efectul aşteptat principiul determinant al voinței, iată ceiace poate constitui acel bine eminent pe care l numim binele moral, acel bine care se află chiar în persoana gânditoare, lucrând după aceasta representare, iar nu după efectul aşteptat de pe urma acțiunei.

www.dacoromanica.ro

„PROBLEME ŞI IDEI"

PUBLICAŢIUNE PERIODICĂ

CONTINUA BIBLIOTECA „LUMEN" ∴ APARE SUB INGRIJIREA D-lui A. A.-LUCA

Fără îndoială, există o seamă de cititori cari, pentru nevoile de alimentare sufletească, nu se pot resemna la ce le oferă casele noastre de editură. Există o elită a cititorilor care cere altceva de cât proză amoroasă. E nevoie, credem, de o lectură mai consistentă, mai substanţială.

Căutarea adevărului, scrie Henri Poincaré, trebue să fie ţinta activităţii noastre; e singurul scop vrednic de ea. Pentru acest adevăr au luptat şi suferit mulţi gânditori. Dar cari sunt ideile, căile minţii ce duc la Adevăr?

Voim să punem în contact pe cititori cu problemele mari şi eterne ale vieţii, cu ideile îndrumătoare ale cugetătorilor ilustrii. Vom populariza credinţele filosofice ce au rezultat din mişcarea ideilor călăuzitoare în progresul cugetării omeneşti.

Umblăm cu privirea în jos, peste micile şi marile mizerii ale vieţii; ce ar fi dacă, din când, în când, am ridica ochii şi în sus, spre zenitul Cugetării? Natura a făcut două feluri de spirite alese, scrie undeva moralistul Joubert: unele cari să producă ideile frumoase, altele cari să le admire. Cititori, să admirăm împreună Ideile, să salutăm cu entuziasm Gândirea şi Viaţa.

In Colecţiunea **„Probleme şi Idei"** au apărut:

Henri Bergson: *Sufletul şi Corpul.* Cu un studiu despre filosofia bergsoniană de M. Djuvara . . . . . Lei 12.—

E. Haeckel: *Nemurirea Sufletului.* Cu un studiu despre Haeckel de Dr. Gr. Antipa, Membru al Academiei Române . . . „ 12.—

Jean Jaurès: *Pagini alese.* Cu o prefaţă de Romain Rolland . „ 12.—

Imm. Kant: *Religia în limitele Raţiunii.* Cu un studiu despre Kant de C. Rădulescu-Motru, Membru al Academiei Române, 64 pag. mari hârtie velină, cu un portret al autorului „ 20.—

In localităţile unde aceste volume nu se găsesc la librării, cititorii pot face ei singuri comenzi, de cel puţin 20 exemplare, trimiţând costul anticipat, prin mandat poştal. Cititorii cari comandă direct beneficiază de obişnuitul rabat: 25%.

Cereri şi mandate se adresează d-lui A. A.-Luca, Bucureşti, Strada Calomfirescu 7.

www.dacoromanica.ro